

Publikationen des Deutschen Archäologischen Instituts

Maria Papageorgiou, Dimitris Grigoropoulos

Early Roman imperial burials from Hyampolis, East Phocis

in: Sporn et al. - ANCIENT PHOKIS: New approaches to its history, archaeology and topography
International conference, DAI Athens, 30 March – 1 April 2017 349-370

<https://doi.org/10.34780/255q-6btj>

Herausgebende Institution / Publisher:
Deutsches Archäologisches Institut

Copyright (Digital Edition) © 2025 Deutsches Archäologisches Institut
Deutsches Archäologisches Institut, Zentrale, Podbielskiallee 69–71, 14195 Berlin, Tel: +49 30 187711-0
Email: info@dainst.de | Web: <https://www.dainst.org>

Nutzungsbedingungen:

Mit dem Herunterladen erkennen Sie die [Nutzungsbedingungen](#) von iDAI.publications an. Sofern in dem Dokument nichts anderes ausdrücklich vermerkt ist, gelten folgende Nutzungsbedingungen: Die Nutzung der Inhalte ist ausschließlich privaten Nutzerinnen / Nutzern für den eigenen wissenschaftlichen und sonstigen privaten Gebrauch gestattet. Sämtliche Texte, Bilder und sonstige Inhalte in diesem Dokument unterliegen dem Schutz des Urheberrechts gemäß dem Urheberrechtsgesetz der Bundesrepublik Deutschland. Die Inhalte können von Ihnen nur dann genutzt und vervielfältigt werden, wenn Ihnen dies im Einzelfall durch den Rechteinhaber oder die Schrankenregelungen des Urheberrechts gestattet ist. Jede Art der Nutzung zu gewerblichen Zwecken ist untersagt. Zu den Möglichkeiten einer Lizenzierung von Nutzungsrechten wenden Sie sich bitte direkt an die verantwortlichen Herausgeber*innen der jeweiligen Publikationsorgane oder an die Online-Redaktion des Deutschen Archäologischen Instituts (info@dainst.de). Etwaige davon abweichende Lizenzbedingungen sind im Abbildungsnachweis vermerkt.

Terms of use:

By downloading you accept the [terms of use](#) of iDAI.publications. Unless otherwise stated in the document, the following terms of use are applicable: All materials including texts, articles, images and other content contained in this document are subject to the German copyright. The contents are for personal use only and may only be reproduced or made accessible to third parties if you have gained permission from the copyright owner. Any form of commercial use is expressly prohibited. When seeking the granting of licenses of use or permission to reproduce any kind of material please contact the responsible editors of the publications or contact the Deutsches Archäologisches Institut (info@dainst.de). Any deviating terms of use are indicated in the credits.

Katja Sporn | Alexandre Farnoux |
Eric Laufer
ANCIENT PHOKIS

Athenaia 13
Études méditerranéennes 4

DEUTSCHES ARCHÄOLOGISCHES INSTITUT
Abteilung Athen

ATHENAIA 13

ÉCOLE FRANÇAISE D'ATHÈNES

**ÉTUDES
MÉDITERRANÉENNES 4**

DEUTSCHES ARCHÄOLOGISCHES INSTITUT
Abteilung Athen

Katja Sporn | Alexandre Farnoux | Eric Laufer (eds.)

ANCIENT PHOKIS

New approaches to its history, archaeology
and topography

International Conference, DAI Athens, 30 March – 1 April 2017

REICHERT VERLAG

Autor/Author:

Katja Sporn (ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1845-5113>, ROR ID: <https://ror.org/05nqsnd28>)

Alexandre Farnoux (IdRef: <http://www.idref.fr/032145993/id>, ROR ID: <https://ror.org/02fzvr850>)

Eric Laufer (ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-8758-6854>, ROR ID: <https://ror.org/05nqsnd28>)

Titel/Title: Ancient Phokis. New approaches to its history, archaeology and topography

Reihe, Band/Series, Volume: Athenaia 13

Reihenherausgeber/Series Editor: Katja Sporn, Reinhard Senff, Oliver Pilz

Reihe, Band/Series, Volume: Études méditerranéennes 4

Reihenherausgeber/Series Editor: École française d'Athènes

Herausgebende Institution/Institutional Editor: Deutsches Archäologisches Institut

Umfang/Length: X, 526 Seiten/Pages mit/with 244 Abbildungen/Illustrations

Peer Review: Dieser Band wurde einem Peer-Review-Verfahren unterzogen./*The volume is peer reviewed.*

Verantwortliche Redaktion/Publishing Editor: Deutsches Archäologisches Institut, Redaktion des Deutschen Archäologischen Instituts Athen, Fidiou 1, 10678 Athen, Griechenland, redaktion.athen@dainst.de

Redaktionelle Bearbeitung/Editing: Simon Hoffmann, Diana Wolf, Ulrike Schulz

Prepress: le-tex publishing services GmbH, Leipzig

Buchgestaltung und Coverkonzeption/Book Design and Cover Concept: hawemannundmosch, Berlin

Umschlagfoto/Cover Illustration: Blick von Elateia über die Kephissosebene auf den Parnassos

(D-DAI-ATH-2018-17152_2, Foto: Katja Sporn)

Nutzungsbedingungen/Terms of Use

Das Werk einschließlich aller seiner Teile ist urheberrechtlich geschützt. Eine Nutzung ohne Zustimmung des Deutschen Archäologischen Instituts und/oder der jeweiligen Rechteinhaber ist nur innerhalb der engen Grenzen des Urheberrechtsgesetzes zulässig. Etwaige abweichende Nutzungsmöglichkeiten für Text und Abbildungen sind gesondert im Band vermerkt./*This work, including all of its parts, is protected by copyright. Any use beyond the limits of copyright law is only allowed with the permission of the German Archaeological Institute and/or the respective copyright holders. Any deviating terms of use for text and images are indicated in the credits.*

Druckausgabe/Printed Edition

Erscheinungsjahr/Year of Publication: 2024

Druck und Vertrieb/Printing and Distribution: Dr. Ludwig Reichert Verlag Wiesbaden • www.reichert-verlag.de

Druck und Bindung in Deutschland/Printed and Bound in Germany

ISBN: 978-3-7520-0825-8 (Athenaia), 978-2-86958-624-6 (Études méditerranéennes)

Bibliographische Metadaten/Bibliographic Metadata: <https://zenon.dainst.org/Record/003063459>

Bibliografische Information der Deutschen Nationalbibliothek: Die Deutsche Nationalbibliothek verzeichnet diese Publikation in der Deutschen Nationalbibliografie; detaillierte bibliografische Daten sind im Internet über <https://dnb.de> abrufbar./*Bibliographic information published by the Deutsche Nationalbibliothek: The Deutsche Nationalbibliothek lists this publication in the Deutsche Nationalbibliografie; detailed bibliographic data are available online at https://dnb.de.*

Digitale Ausgabe/Digital Edition

Erscheinungsjahr/Year of Publication: 2024

DOI: <https://doi.org/10.34780/xb69-ti55>

Bibliographische Metadaten/Bibliographic Metadata: <https://zenon.dainst.org/Record/003063459>

Inhaltsverzeichnis

Vorwort	IX
Phocis, Delphoi, and the amphictyony	1
<i>Peter Londey</i>	
Living on a rock. The cities of ancient Phocis and the importance of place	11
<i>Hans Beck</i>	
Borders and identity in ancient Phocis: some reflections	23
<i>Giovanna Daverio Rocchi</i>	
Phocis in the Aetolian League. Self-abandonment or self-assertion?	33
<i>Peter Funke</i>	
The institutions of the Phocian League	45
<i>Denis Rousset</i>	
Phocis in Roman times: beyond the shadow of Delphi	67
<i>Georgios A. Zachos</i>	
Das phokische Koinon zwischen Böotien, Delphi, Athen und Rom	85
<i>Christoph Begass</i>	
Delphes et Kalapodi au début de l'âge du fer ancien (11 ^e –9 ^e siècles av. J.-C.)	101
<i>Jean-Marc Luce</i>	
Zur Selbstdarstellung der Phoker in Delphi	121
<i>Anne Jacquemin</i>	
Athena. A gateway to Delphi	133
<i>Sandrine Huber – Anne Jacquemin – Didier Laroche</i>	

Terres cuites figurées du dépôt votif de Kirrha: de l'établissement du matériel à son exploitation	147
<i>Stéphanie Huysecom-Haxhi</i>	
The sanctuary of Athena in Phocian Antikyra	165
<i>Athanasios Sideris</i>	
The fortifications of ancient Phocis	
Results and prospects	185
<i>Nicolas Kyriakidis</i>	
Δρόμος με παρελθόν	195
<i>Φανούρια Δακορώνια (†) – Πέτρος Κουνούκλας</i>	
Παναγίτσα Ελάτειας 1979–1981	
Κτερίσματα και ταφικά έθιμα σε κλασσικό νεκροταφείο της Ελατείας	209
<i>Πάντος Α. Πάντος</i>	
Spanning two oracles. The sanctuary of Demeter at Erochos, between Delphi and Abae	219
<i>Elena Partida – Anthoula Tsaroucha</i>	
The rediscovery of a manuscript by Erich Gose and Friedrich Schober on the Kephissos valley from 1926	237
<i>Katja Sporn</i>	
Ο κρίσιμος 4ος αιώνας π.Χ.: παλαιές και νέες οχυρώσεις, παλαιοί και νέοι οικισμοί στην κοιλάδα του φωκικού Κηφισού	249
<i>Φώτης Ντάσιος</i>	
Panopeus	271
<i>Elena Kountouri – Ioannis Mavrommatidis – Nikolaos Petrochilos</i>	
New research on the fortification of Tithorea. A preliminary report of fieldwork 2016–2017	287
<i>Petros Kounouklas – Eric Laufer</i>	
Surveying the caves above Tithorea in 2016	307
<i>Stella Katsarou – Lina Kormazopoulou – Eric Laufer – Sabine Neumann – Katja Sporn – Ioanna Zygouri</i>	

Doric capitals and column drums from Modi in Phocis.....	339
<i>Nils Hellner – David Scahill</i>	
Ταφές των Πρώιμων Αυτοκρατορικών Χρόνων από την Υάμπολη στην ανατολική Φωκίδα.....	349
<i>Μαρία Παπαγεωργίου – Δημήτρης Γρηγορόπουλος</i>	
Sites of memory in ancient Phocis	
The Thessalian-Phocian battles, the Persian Wars, and the changing religious landscape.....	371
<i>Elena Franchi</i>	
A transfer of sacred lands from eastern Phocis, IG IX1, 87.....	383
<i>Jeremy McInerney</i>	
Kalapodi 2014–2016: Investigating the surroundings, limits and infrastructure of the sanctuary.....	397
<i>Katja Sporn</i>	
Ritual burials of temples and ritual depositions accompanying building activities in the oracle sanctuary of Apollon at Abai/ Kalapodi.....	409
<i>Wolf-Dietrich Niemeier</i>	
The bronze finds from the Late Geometric ›South Temple 6‹ at Kalapodi	
Cult practices and local craft traditions in eastern Phocis.....	421
<i>Gudrun Klebinder-Gauß</i>	
The significance of the sanctuary of Kalapodi during the Archaic period based on the pottery finds.....	439
<i>Michaela Stark</i>	
A palette of bronze and silver: the monetary perspective of the archaeological site at Kalapodi.....	455
<i>Hristina Ivanova-Anaplioti</i>	
New iron finds from the 2016 campaign in Kalapodi – Contexts and compositions.....	469
<i>Sandra Zipprich</i>	

A bronze foundry of Classical times in the sanctuary at Kalapodi	479
<i>Johanna Fuchs</i>	

Pagan twilight at Kalapodi: Two pottery assemblages of the third and fourth centuries A.D.	491
<i>Dimitris Grigoropoulos</i>	

Ταφές των Πρώιμων Αυτοκρατορικών Χρόνων από την Υάμπολη στην ανατολική Φωκίδα

Μαρία Παπαγεωργίου – Δημήτρης Γρηγορόπουλος

Εισαγωγή

Κατά την αρχαιότητα η στενή κοιλάδα ανάμεσα στα όρη Χλωμό και Ακόντιο που σήμερα οδηγεί προς τον Έξαρχο Φθιώτιδας αποτελούσε το πέρασμα από την ανατολική Φωκίδα στη Βοιωτία. Από την εποχή του William Leake ο χαμηλός λόφος καταμεσής στην κοιλάδα είχε ταυτιστεί με την ακρόπολη της αρχαίας Υαμπόλεως, τμήματα της οποίας ερευνήθηκαν κατά τη διάρκεια περιορισμένης έκτασης ανασκαφικών τομών από τους Bather και Yorcke το 1894 για λογαριασμό της Βρετανικής Σχολής Αθηνών (εικ. 1)¹. Έκτοτε η Υάμπολις δεν απασχόλησε την αρχαιολογική έρευνα παρά μόνον σε συνάρτηση με προβλήματα της τοπογραφίας της ανατολικής Φωκίδας, όπως ο εντοπισμός του ιερού της Αρτέμιδος Ελαφηβόλου και του μαντείου του Απόλλωνα των Αβών². Εξαίρεση αποτελεί η σωστική ανασκαφή που πραγματοποίησε η ΙΔ' ΕΠΚΑ μεταξύ των ετών 1992–1993 στην περιοχή νότια του λόφου της ακρόπολης και βορειοδυτικά του λόφου Παλαιοχωρίου (της υποτιθέμενης ακρόπολης των Αβών) και η οποία οδήγησε στην ανακάλυψη δέκα τάφων της ύστερης κλασικής – πρώιμης ελληνιστικής περιόδου³.

Στη μελέτη παρουσιάζεται μια συστάδα τάφων των πρώιμων αυτοκρατορικών χρόνων που ήρθε στο φώς βορειότερα του εν λόγω νεκροταφείου. Συγκεκριμένα, οι τάφοι εντοπίστηκαν αμέσως νοτιοδυτικά της νότιας πύλης της ακρόπολης (εικ. 2), στην περιοχή που οι Bather και Yorcke είχαν επίσης ανασκάψει τάφους και όπου σύμφωνα με την αποτύπωση που πραγματοποιήσαν, εκτεινόταν ένα από τα νεκροταφεία της αρχαίας πόλης. Η ανασκαφή πραγματοποιήθηκε το 2012 από την ΙΔ' ΕΠΚΑ με αφορμή τη διέλευση αγωγού άρδευσης στο σημείο. Είχε προηγηθεί άλλο ένα, ίσως όχι και τόσο τυχαίο γεγονός, όταν σε απόσταση περίπου 10 m ανατολικά της ανασκαφής είχαν εντοπισθεί επιφανειακά και περισυλλεχθεί από την ΙΔ' ΕΠΚΑ ένα εντυπωσιακό μαρμαρίνο άγαλμα λέοντα και μια ενεπίγραφη επιτύμβια στήλη⁴. Τα γλυπτά είχαν αποτεθεί εκεί μετά από καλλιέργεια αγρού, φέροντας ακόμη νωπά τα ίχνη χρώματος πάνω στην επιφάνειά τους, και προφανώς προέρχονται από ταφικά μνημεία του νεκροταφείου της ευρύτερης περιοχής εξωτερικά της ακρόπολης.

1 Yorke 1896.

2 Βλ. σχετ. Felsch κ.α. 1980, 39· Prignitz 2014· Niemeier 2016· Koranias (υπό έκδοση).

3 Παπακωνσταντίνου 2000–2003.

4 Βλ. παρακάτω, σελ. 367 με εικ. 10. Τη δημοσίευση της επιγραφής έχει αναλάβει ο D. Rousset.

Η ανασκαφή

Η δοκιμαστική ανασκαφική τομή που ορίστηκε στο σημείο που διερχόταν ο αγωγός άρδευσης είχε διαστάσεις 4×4 m. Το έδαφος στο σημείο αυτό παρουσιάζει έντονη κλίση προς βορειοδυτικά. Στο κεντρικό τμήμα της τομής, αποκαλύφθηκε λιθοσωρός που απέδωσε άφθονη κεραμική και υφαντικά βάρη ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων. Κατά τη διάρκεια καθαρισμού του λιθοσωρού στο βορειοανατολικό τμήμα της τομής εντοπίστηκαν δυο ανεστραμμένες βάσεις αμφορέων κατά χώραν, οι οποίες οριοθετούνταν από κάθετα τοποθετημένες κεραμίδες, στηρίζονταν περιμετρικά από μικρούς λίθους, και εδράζονταν σε μεγάλη κεραμίδα. Κάτω από το ένα αγγείο, και σε επαφή με την κεραμίδα της βάσης της κατασκευής, είχε τοποθετηθεί ένα αργυρό τριώβολο της Αχαϊκής Συμπολιτείας του νομισματοκοπείου της Αντιγονείας (Μαντίνειας), που χρονολογείται μεταξύ 188 και 180 π.Χ.⁵ Η κατασκευή αυτή, διαστάσεων $0,64 \times 0,42$ m, που οριοθετούσε τα δυο ανεστραμμένα αγγεία σηματοδοτούσε πιθανότατα εγχυτρισμό βρέφους, καθώς κάτω από τα τμήματα των αμφορέων βρέθηκαν υπολείμματα μικρών οστών.

Κατά την ανασκαφή ήρθαν στο φως συνολικά τέσσερις τάφοι (Τάφοι Ι–ΙV: *εικ. 3*). Στη δυτική γωνία της τομής, όπου δεν εμφανιζόταν ο λιθοσωρός, εντοπίστηκε αρχικά τετράπλευρη οπτόπλινθος με διαστάσεις πλευράς $0,58$ m και πάχους $0,09$ m. Βαθύτερα και κάτω από την πρώτη οπτόπλινθο, εντοπίστηκαν και άλλες, όμοιες, θραυσμένες που είχαν πέσει στο εσωτερικό του Τάφου Ι. Ο Τάφος Ι μπορεί να χαρακτηριστεί είτε ως κιβωτιόσχημος είτε ως κεραμοσκεπής και βρίσκεται πλησιέστερα παράλληλα σε ελληνιστικούς τάφους που έχουν ανασκαφεί στην περιοχή αλλά και σε τάφους από το Αλωνάκι της Ελάτειας⁶. Το όρυγμα του με κατεύθυνση βορειοδυτικά–νοτιοανατολικά, μήκους $2,26$ m, πλάτους $0,80$ – $0,90$ m και βάθους $0,70$ m, είχε λαξευτεί στο μαλακό ασβεστολιθικό πέτρωμα. Στο εσωτερικό του βρέθηκαν κατά χώρα στη βορειοδυτική στενή πλευρά μια κάθετα τοποθετημένη οπτόπλινθος, διαστάσεων $0,60 \times 0,60$ m και πάχους $0,09$ m, και άλλες έξι όμοιες, πλάγια πεσμένες στο εσωτερικό του, ανάμεσα στις οποίες, είχαν εισχωρήσει πέτρες και χώμα.

Μετά την αφαίρεσή της τελευταίας οπτόπλινθους που είχε καταπέσει οριζόντια στο εσωτερικό του Τάφου Ι, εμφανίστηκαν καταπλακωμένα και αρκετά θρυμματισμένα, τα οστά και τα κτερίσματα της κύριας και τελευταίας – χρονικά – ταφής. Η συγκέντρωση

μακρών οστών και κρανίου στη βορειοδυτική στενή πλευρά, με την πήλινη οπτόπλινθο στη θέση της, δεν απέδωσε κτερίσματα παρά μόνον σιδερένια καρφιά και αποτελεί ανακομιδή οστών δύο τουλάχιστον ατόμων. Τα κτερίσματα του τάφου εντοπίστηκαν στο κεντρικό και νοτιοανατολικό τμήμα, ανάμεσα στα οστά της τελευταίας ταφής, τα οποία, παρότι δεν βρέθηκαν κατά χώραν αλλά σπασμένα και διαταραγμένα, φαίνεται ότι ανήκουν σε ένα ανήλικο άτομο παιδικής ή εφηβικής ηλικίας. Συνολικά ο τάφος περιείχε ένα χάλκινο νόμισμα και δέκα πήλινα αγγεία: τρία μυροδοχεία, δύο ερυθροβαφή αβαθή πινάκια, έναν άωτο σκύφο με στεφάνη, ένα ημιβαφές μόνωτο κύπελλο, μια άβαφη λάγυνο και δύο τροχήλατους λύχνους (*εικ. 4*).

Σχεδόν παράλληλα με τον Τάφο Ι εντοπίστηκε το μικρότερο όρυγμα στο φυσικό ασβεστολιθικό έδαφος, διαστάσεων (βορειοδυτικά–νοτιοανατολικά) $1,25 \times 0,50$ m, του λακκοειδούς Τάφου ΙΙ. Από το όρυγμα, απουσίαζε η καλυπτήρια, όπως ακριβώς και στον Τάφο Ι. Ήταν γεμισμένο με χώμα και μικρές κεραμίδες, αλλά η βαθμιδωτή διαμόρφωση του περιχειλίσματος του ορύγματος, υποδεικνύει την ύπαρξη καλυπτήριας, που δεν έχει σωθεί. Κατά την αφαίρεση της επίχωσης, συλλέχθηκαν σιδερένια καρφιά. Τα κτερίσματα του Τάφου ΙΙ ήταν συγκεντρωμένα κοντά στη βορειοδυτική στενή πλευρά, στο σημείο που βρίσκονταν τα κάτω άκρα του νεκρού. Το μικρό μέγεθος του Τάφου ΙΙ επιβεβαίωσε την αρχική υπόθεση ότι πρόκειται για παιδικό τάφο. Τα λιγοστά οστά που βρέθηκαν κατά χώραν είχαν διατηρηθεί και εντοπίστηκαν στο κέντρο και στη βορειοανατολική πλευρά. Τα σαθρά οστά του κρανίου βρέθηκαν σε διαμορφωμένο προσκέφαλο ψηλότερα από τον κορμό. Καλύτερα διατηρημένος ήταν ο δεξιός βραχίονας και τα μηριαία οστά. Το νήπιο, ηλικίας μεταξύ δύο και τεσσάρων ετών, είχε ταφεί εκτάδην με την κεφαλή βορειοανατολικά και στο δεξί του χέρι είχε αποτεθεί ένας χάλκινος κωδωνίσκος. Στη βορειοδυτική πλευρά είχαν συγκεντρωθεί τα υπόλοιπα κτερίσματα: ένα μυροδοχείο, δύο δίσκους κύπελλα, δύο ημισφαιρικοί σκύφοι με στεφάνη, ένα θήλαστρο και μια μολύβδινη πυξίδα. Τελευταίο στον τάφο είχε τοποθετηθεί ένα γυάλινο κωνικό κύπελλο, ενώ στον πυθμένα του τάφου βρέθηκαν δέκα οστέινοι αστράγαλοι και ένα ακόμα οστέινο αντικείμενο (*εικ. 5*).

5 ΟΜ 3στ': βάρος $2,06$ g. Εμπροσθότυπος: δαφνοστεφής κεφαλή Διός δ. Οπισθότυπος: μονόγραμμα ΑΧ. Στο πεδίο αρ. και δ. Α–Ν, κάτω ΕΥ. Όλο μέσα σε στεφάνη. Βλ. Gardner 1887, 9, αρ. 100. 101· Thompson 1968, αρ. 395–419· BCD Peloponnesos 2006, αρ. 1492.3.

Για την ταύτιση και περιγραφή ευχαριστίες οφείλουμε στη νομισματολόγο Ειρήνη Μαραθάκη.

6 Παπακωνσταντίνου 2000–2003, 189 κ.ε.: Ζάχος 2013, 278.

1 Λόφος Μπόγδανου από δυτικά με το όρος Χλωμό σε δεύτερο πλάνο

Αμέσως βορειοανατολικό του Τάφου II βρέθηκε άλλο όρυγμα ακανόνιστου ορθογωνίου σχήματος (Τάφος III), ίδιας κατεύθυνσης με τους Τάφους I και II, μήκους 2,10 m, που εκτεινόταν βορειοανατολικό, εκτός της ανασκαφικής τομής. Από την επίχωση του Τάφου III, συλλέχθηκαν λίγα ανθρώπινα οστά και ελάχιστη κεραμική. Επειδή ήταν σαφές ότι ο τάφος ήταν

συλημένος ή ήδη ανεσκαμμένος από τον Yorke το 1894, δεν συνεχίσθηκε η πλήρης αποκάλυψή του. Ένα ακόμη όρυγμα μικρών διαστάσεων, μήκους περίπου 1 m, αποκαλύφθηκε στο νοτιοανατολικό τμήμα της ανασκαφικής τομής αλλά δεν ερευνήθηκε περαιτέρω (Τάφος IV). Κρίνοντας από τις διαστάσεις του, πρόκειται πιθανότατα για άλλον έναν παιδικό τάφο.

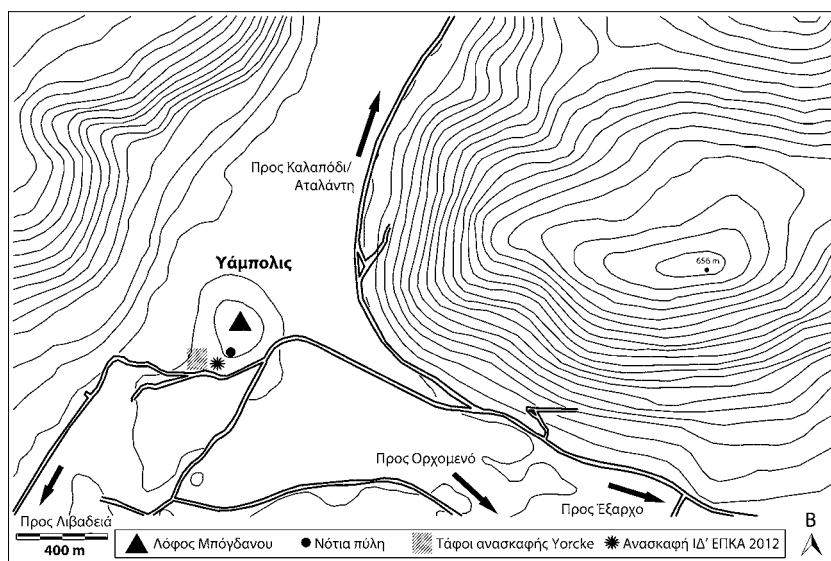
Κτερίσματα και χρονολόγηση

Στοιχεία για την χρονολόγηση των Τάφων I και II προσφέρουν τα κτερίσματα που συνόδευαν τις ταφές, το μεγαλύτερο ποσοστό των οποίων συνίσταται σε πήλινα αγγεία. Κατά τη μελέτη της κεραμικής των Τάφων I και II στάθηκε δυνατό να διακριθούν τρεις κύριες ομάδες με βάση τα μακροσκοπικά χαρακτηριστικά του πηλού και της επεξεργασίας της επιφάνειας⁷. Οι ομάδες αυτές κατά πάσα πιθανότητα αντανακλούν

προϊόντα τοπικών εργαστηρίων ή γειτονικών προς την Υάμπολη κέντρων παραγωγής, για τον ακριβέστερο προσδιορισμό των οποίων απαραίτητη είναι η συνδρομή αρχαιομετρικών αναλύσεων. Η απουσία καλύτερα χρονολογημένων εισηγμένων ειδών κεραμικής στους τάφους και το γεγονός ότι τα εν λόγω «τοπικά» προϊόντα των ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων παραμένουν εν πολλοίς ανεξερεύνητα δυσχεραίνει

⁷ Ομάδα 1 (αρ. κατ. 1–3. 8–12. 16): ημιλεπτόκοκκος, σχετικά μαλακός πηλός χρώματος ροδαλού έως ανοικτού πορτοκαλέρυθρου. Ομάδα 2 (αρ. κατ. 4. 6. 7. 13. 14): σκληρός λεπτόκοκκος, ανοικτός καστανός με αραιά μικρά σκούρα/μελανά εγκλείσματα και ίσως

ασμένια μίκα (πβ. Ζάχος 2013, 214 σημ. 216). Ομάδα 3 (αρ. κατ. 5): ημιλεπτόκοκκος πηλός με σχετικώς συχνά μικρά λευκά, σπάνια γκρίζα και ερυθρωπά εγκλείσματα.

2 Χάρτης περιοχής αρχαίας Υαμπόλεως με τη θέση της ανασκαφής του 2012

την τυπο-χρονολογική κατάταξή τους. Ως εκ τούτου οι χρονολογήσεις που προτείνονται παρακάτω βασίζονται κατά κύριο λόγο σε δημοσιευμένα παράλληλα από την ευρύτερη περιοχή της Φωκίδας και ανατολικής Λοκρίδας, τα οποία, αν και επίσης δεν έχουν μελετηθεί επαρκώς σε όλες τις περιπτώσεις, προσφέρουν ένα διαθέσιμο πλαίσιο αναφοράς.

Επειδή ο Τάφος Ι είχε δεχθεί ταφές κατ' εξακολούθηση, η διάταξη των οστών εντός του τάφου και η μη ύπαρξη κατά χώρα ταφών δεν επιτρέπουν την απόδοση των κτερισμάτων σε συγκεκριμένη ταφή. Από την άλλη πλευρά, η εικόνα της διασποράς των οστών στο κεντρικό και νοτιοανατολικό τμήμα του τάφου δεν μοιάζει με ανακομιδή αλλά με την τελευταία ταφή που όμως είχε διαταραχθεί, είτε από την πτώση της οροφής, είτε από άλλα αίτια, όπως σύληση του τάφου από τα τιμαλφή και αναμόχλευση. Σε αυτό συνηγορεί το γεγονός ότι όλα τα κτερίσματα και συνεννήματα που ανακτήθηκαν παρουσιάζουν στενή χρονολογική συνάφεια. Για τη χρονολόγηση του σφραγίσματος του Τάφου Ι έναν *terminus post quem* παρέχει το χάλκινο ασσάριο, πιθανόν κοπής Κορίνθου, των ετών 68/69 μ.Χ. επί Γάλβα που βρέθηκε στην επίχυσή του, ανάμεσα στις σπασμένες καλυπτήριες πλάκες⁸. Το νόμισμα είναι αρκετά φθαρμένο, γεγονός που αφήνει να εννοηθεί ότι απορρίφθηκε αρκετά μετά την κοπή

του και αφού ήταν σε κυκλοφορία για ικανό χρονικό διάστημα.

Το στοιχείο αυτό συνάδει με τα ευρήματα κεραμικής, τα οποία συνηγορούν σε μια χρονολόγηση του Τάφου Ι γύρω στο τρίτο τέταρτο του 1ου αι. μ.Χ. Ο άωτος σκύφος με στεφάνη και κοιλόκυρτα τοιχώματα (εικ. 6α αρ. 1) απηχεί ένα κοινό σχήμα σε διάφορες κατηγορίες *terra sigillata* αλλά και άλλων μεγάλων περιφερειακών κέντρων παραγωγής, όπως για παράδειγμα το σχήμα IX D (παραλλαγές B και C) της παραγωγής της Κνίδου που χρονολογείται μετά τα μέσα του 1ου αι. μ.Χ.⁹ Το γενικό αυτό σχήμα υιοθετείται σε διάφορες παραλλαγές κατά τον 1ο αι. μ.Χ. και στον ηπειρωτικό ελλαδικό χώρο¹⁰. Παρόμοια σχήματα που αποδίδονται σε τοπικά εργαστήρια έχουν δημοσιευθεί σε σύνολο χρονολογούμενο στα τέλη του 1ου αι. μ.Χ. από την Αταλάντη¹¹. Αβαθή πινάκια με ενισχυμένο χείλος (εικ. 6α αρ. 2, 3) είναι επίσης γνωστά από σύνολα του 1ου αι. μ.Χ. σε θέσεις της ανατολικής κεντρικής στερεάς Ελλάδας, όπως τον Εχίνο, την Ελάτεια, την Αταλάντη και την Αθήνα, όπου μεταξύ άλλων απαντούν σε σύνολο από την Αγορά με υλικό που αποτέθηκε γύρω στα 80/90–100 μ.Χ.¹²

Το ημιβαφές μόνωτο κύπελλο (εικ. 6α αρ. 4) ανήκει σε τοπικές παραλλαγές κυπέλλων του τύπου «urnetta a collarino» που παράγονται σε διάφορα κέντρα του

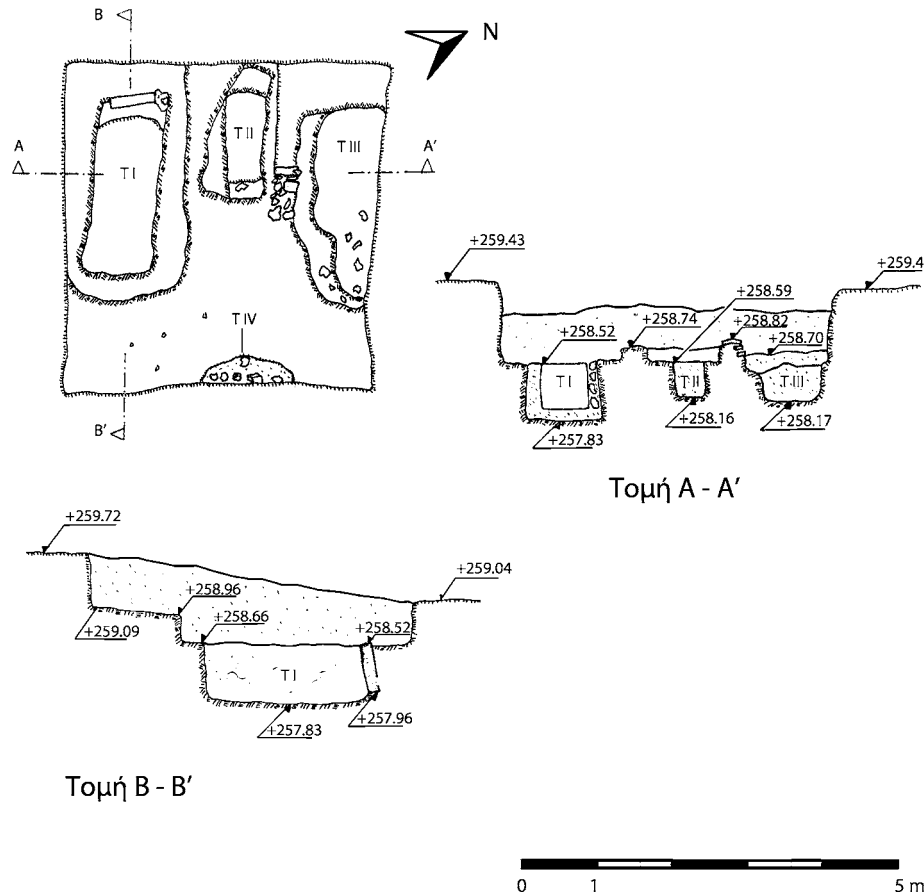
8 OM 5α: βάρος: 6,28 g. Εμπροσθότυπος: Προτομή αυτοκράτορα 8. Στο πεδίο αρ. διακρίνονται τα γράμματα GAL, η υπόλοιπη επιγραφή αδιάγνωστη. Οπισθότυπος: Νίκη (:) όρθια, αρ., κρατά στεφάνη και κλαδί φοίνικα. Επιγραφή αδιάγνωστη. Βλ. Amandry 1988, πίν. XLIV (émission XXIV). Για την ταύτιση και περιγραφή ευχαριστίες οφείλουμε στη νομισματολόγο Ειρήνη Μαραθάκη.

9 Köglér 2010, 156 κ.ε. εικ. 73. 48 αρ. Hb.14–Hb.21.

10 Βλ. π.χ. Hayes 1973, πιν. 91 αρ. 215. 216· Robinson 1959, πιν. 66 αρ. G70.

11 Raselli-Nydegger 1996, εικ. 18 αρ. 241. 242.

12 Σταμούδη 2004, πιν. 47 αρ. K 5226 και K 5359· Ζάχος 2013, 142. 150 αρ. 16 πιν. 3 σχεδ. 7 αρ. 6 (ταφική θήκη LI–B)· Robinson 1959, πιν. 66 αρ. G58. G59 (για τη χρονολόγηση, πβ. Hayes 2008, 295 – σύνολο D4:1 Layer IIB).

3 Τάφοι I-IV. Κάτοψη και τομές (κλ. 1:100)

ελλαδικού χώρου ήδη από την εποχή των Φλαβίων και γίνονται ιδιαίτερα δημοφιλή από τον 2ο αι. μ.Χ. και εξής. Στην Ελάτεια, τοπικές παραλλαγές δεν τεκμηριώνονται πριν από τον 2ο αι. μ.Χ. ωστόσο δεν αποκλείεται η παραγωγή να ξεκινά ήδη μέσα στο τρίτο τέταρτο του 1ου αι. μ.Χ., υπόθεση που ενισχύεται και από το παρόν εύρημα. Για τη λάγυνο (εικ. 6α αρ. 5) κοντινά παράλληλα του σχήματος που αποτελεί εξέλιξη λαγύνων των τελευταίων δεκαετιών του 1ου αι. π.Χ.¹³ προσφέρει ένα εύρημα από την Ελάτεια από τάφο που χρονολογείται στο α' μισό του 1ου αι. μ.Χ.¹⁴

Τα δύο βολβόσχημα μυροδοχεία με το ωοειδές σώμα (εικ. 6α αρ. 6, 7) βρίσκουν παράλληλα σε σχήματα που χρονολογούνται γενικά στον 1ο αι. μ.Χ., ενώ το μυροδοχείο με το σακκοειδές σώμα και μέγιστη διάμετρο κοντά στη βάση (εικ. 6α αρ. 8) προδίδει επιρροές από γυάλινα σχήματα «τύπου κηροπηγίου» του ύστε-

ρου 1ου και πρώιμου 2ου αι. μ.Χ.¹⁵ Η παρουσία του εδώ επομένως είναι σημαντική εν είδει κατώτατου χρονολογικού ορίου. Τέλος, οι ασκόμορφοι λύχνοι (εικ. 6β αρ. 9, 10) ανήκουν σε μια εξελιγμένη μορφή με σφαιρικό σώμα του τροχήλατου ελληνιστικού τύπου Howland 37 C, παραγωγή των οποίας έχει τεκμηριωθεί στην Ελάτεια μέχρι τουλάχιστον το α' μισό του 1ου αι. μ.Χ. Παρόμοιοι λύχνοι απαντούν επίσης σε σύνολα του 1ου αι. μ.Χ. από τον Εχίνο και την Αταλάντη, ενώ γνωστά είναι και παραδείγματα από το Καβείριο της Θήβας. Η παρουσία τους στον Τάφο I επιβεβαιώνει ότι η παραγωγή του τύπου συνεχίζεται στην ανατολική Φωκίδα και κατά το β' μισό του 1ου αι. μ.Χ.¹⁶

Με βάση το σύνολο των συνευρημάτων ο Τάφος II μπορεί να χρονολογηθεί σε ελαφρώς οψιμότερη χρονική στιγμή από την τελευταία ταφή του Τάφου I, χονδρικώς στην εποχή του Τραϊανού (98–117 μ.Χ.). Οι ημι-

¹³ Βλ. π.χ. Θεοδωροπούλου κ.α. 2014, πιν. 93γ (μαζί με νόμισμα του 45–39 π.Χ.)· Abadie-Reynal 2007, αρ. 379.1 πιν. 60.

¹⁴ Ζάχος 2013, πιν. 9 σχεδ. 18 αρ. 5.

¹⁵ Για βολβόσχημα μυροδοχεία από την περιοχή, βλ. Ζάχος 2013, 261 κ.ε. Για τα μυροδοχεία «τύπου κηροπηγίου», βλ. Anderson-Stojanović 1987, 113.

¹⁶ Βλ. γενικά Ζάχος 2013, 248–250 («Τύπος 1») με περαιτέρω βιβλιογραφία· Παπακωνσταντίνου 2000, 338–340 πιν. 168β («Τύπος EX 4»): Παρουσία τροχήλατων λύχνων του τύπου αυτού επιβεβαιώνεται και σε σύνολα του 3ου αι. μ.Χ. στον Οπούντα: βλ. Παπαγεωργίου – Γρηγορόπουλος, υπό έκδοση.

4 Σύνολο κτερισμάτων από τον Τάφο Ι

σφαιρικοί σκύφοι με στεφάνη (εικ. 7 αρ. 1, 2) ακολουθούν δυτικά ή ανατολικά πρότυπα, όπως λ.χ. του σχήματος Atlante L19 της πρώιμης σειράς Çandarlı που χρονολογείται μεταξύ τρίτου τετάρτου και πρώιμου 2ου αι. μ.Χ.¹⁷ Παρόμοια σχήματα υιοθετούνται ευρέως στον ελλαδικό χώρο από τα τέλη του 1ου αι. μ.Χ., ενώ απαντούν και στην ευρύτερη περιοχή της ανατολικής Φωκίδας και ανατολικής Λοκρίδας, ενδεχομένως για μεγάλο χρονικό διάστημα¹⁸. Δίωτα κύπελλα με τροπίδωση και αμφικωνικό περίγραμμα (εικ. 7 αρ. 3, 4) είναι γνωστά από την ανατολική Λοκρίδα, όπου όμως έχουν χρονολογηθεί πολύ πρώιμα, ενώ ένα συγγενικό σχήμα χρονολογείται στην Ελάτεια στον 2ο αι. μ.Χ.¹⁹ Τα εγγύτερα μορφολογικά παράλληλα εντοπίζονται στο σχήμα Dk. 1 της παραγωγής αγγείων με λεπτά τοιχώματα της Κνίδου και σε κατά τόπους εγχώριες χονδροειδέστερες παραλλαγές, όπως π.χ. στην Κνωσό όπου απαντούν στο γ' τέταρτο του 1ου αι. μ.Χ.²⁰ Το

μελαμβαφές θήλαστρο (εικ. 7 αρ. 5) αποτελεί πρωιμότερο αντικείμενο που ενσωματώθηκε εσκεμμένα στο σύνολο της τελευταίας ταφής. Τέλος, το μυροδοχείο με το οωειδές σώμα (εικ. 7 αρ. 6) μπορεί να χρονολογηθεί χονδρικά εντός του προχωρημένου 1ου αι. μ.Χ.²¹

Για τη χρονολόγησή της ταφής σημαντική είναι η παρουσία ενός γυάλινου ψηλού κυπέλλου μπλε-πρασινωπού χρώματος με τέσσερις εμπίεστες κοιλότητες που δημιουργούν έξεργες πτυχώσεις («indented beaker»: σχήμα Isings 35) προϊόντος ελεύθερης εμφύσησης (εικ. 7 αρ. 7). Παρόμοια κύπελλα είναι γνωστά ήδη από τα μέσα του 1ου αι. μ.Χ. και απαντούν μέχρι τον 3ο αι. μ.Χ. σε διάφορες περιοχές της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας²². Στον ελλαδικό χώρο πρώιμα παραδείγματα του τύπου είναι γνωστά από την Κόρινθο (σε σύνολο δευτερογενούς απόρριψης που αποδίδεται σε σεισμό μεταξύ 70–77 μ.Χ.), τον Ωρωπό (σε τάφο χρονολογούμενο στο β' μισό του 1ου αι.

¹⁷ Hayes 1985, 76 πιν. XVII αρ. 5–7.

¹⁸ Ελάτεια: Ζάχος 2013, 149 αρ. 10 πιν. 2 σχεδ. 6, 4 (τάφος ΙΙ, νοτιοδυτικά γωνία, με υλικό από τα μέσα του 1ου έως τα μέσα του 3ου αι. μ.Χ.)· Καλαπόδι: Grigoropoulos, στον παρόντα τόμο, 495 εικ. 2.2. Για άλλες τοπικές παραλλαγές, βλ. Hayes 1973, Abadie-Reynal 2007, 198 κ.ε. πιν. 47 αρ. 324.1 (2ος αι. μ.Χ.) με περαιτέρω βιβλιογραφία.

¹⁹ Λακορώνια 1997, 47 πιν. 30α· Ζάχος 2013, 199 αρ. 52 πιν. 8 σχεδ. 16,3.

²⁰ Kögler 2010, 345–347 πιν. 43 αρ. G.142. G.143· Sackett 1992a, πιν. 157 αρ. 21.

²¹ Για το θήλαστρο, πβ. Rotroff 1997, 358 αρ. 1194 εικ. 73 (με μακρύτερη προχολή και πιο σφαιρικό σώμα).

²² Βλ. σχετ. Price – Cottam 1997, 93 κ.ε.· Whitehouse 1997, 113 αρ. 173· Antonaras 2017, 76. 200 αρ. 106–108.

5 Σύνολο κτερισμάτων από τον Τάφο II

μ.Χ.) και την αγορά της Θεσσαλονίκης (στο στρώμα καταστροφής του βαλανείου στην νοτιοανατολική γωνία, μεταξύ 80–100 μ.Χ.)²³. Ωστόσο, η δισκοειδής σωληνωτή βάση, οι ραδινές αναλογίες και η παρουσία τεσσάρων πτυχώσεων αποτελούν στοιχεία που απαντούν σε παραδείγματα χρονολογούμενα από τον 2ο αι. μ.Χ. και εξής²⁴. Ιδιαίτερες ομοιότητες παρουσιάζει με ένα θραύσμα κυπέλλου από τη Θεσσαλονίκη (πρώιμος 2ος αι. μ.Χ.) και ένα ολόκληρο κύ-

πελλο από τάφο στη Νικόπολη²⁵. Στον ίδιο τύπο ανήκει επίσης ένα θραύσμα από την επίχωση κλιβάνου χρονολογούμενη στο τέλος του 1ου/αρχές του 2ου αι. μ.Χ. στην Ερετρία²⁶. Κύπελλο του ίδιου σχήματος, τέλος, προέρχεται από τάφο του 2ου ή 3ου αι. μ.Χ. στο νεκροταφείο των Αλών στην ανατολική Λοκρίδα, ενώ κάποια θραύσματα από την Ελάτεια που αποδίδονται στον τύπο Isings 108 ενδέχεται να ανήκουν σε τέτοια κύπελλα²⁷.

Παρατηρήσεις για τη χρήση των τάφων και τις ταφικές πρακτικές

Λόγω του μικρού αριθμού τάφων που διερευνήθηκαν, δεν είναι δυνατόν να διατυπωθούν γενικευμένα συμπεράσματα για τα ταφικά έθιμα στο νεκροταφείο των αυτοκρατορικών χρόνων έξω από τα τείχη της Υαμπόλεως. Ωστόσο κάποιες παρατηρήσεις δύναται να εκτεθούν, έστω και σε προσωρινή βάση, προκειμένου τα ανασκαφικά δεδομένα να ενταχθούν σε ένα ευρύ-

τερο πλαίσιο κατανόησης των ταφικών πρακτικών και της σημασίας των ευρημάτων για την ιστορία και την τοπογραφία της Υαμπόλεως κατά τους πρώιμους αυτοκρατορικούς χρόνους. Από τα δεδομένα αυτά προκύπτει κατά πρώτον ότι οι εν λόγω τάφοι δεν ήταν μεμονωμένοι αλλά μέρος ενός οργανωμένου νεκροταφείου που απλωνόταν εκτός της νότιας πύλης της ακρόπο-

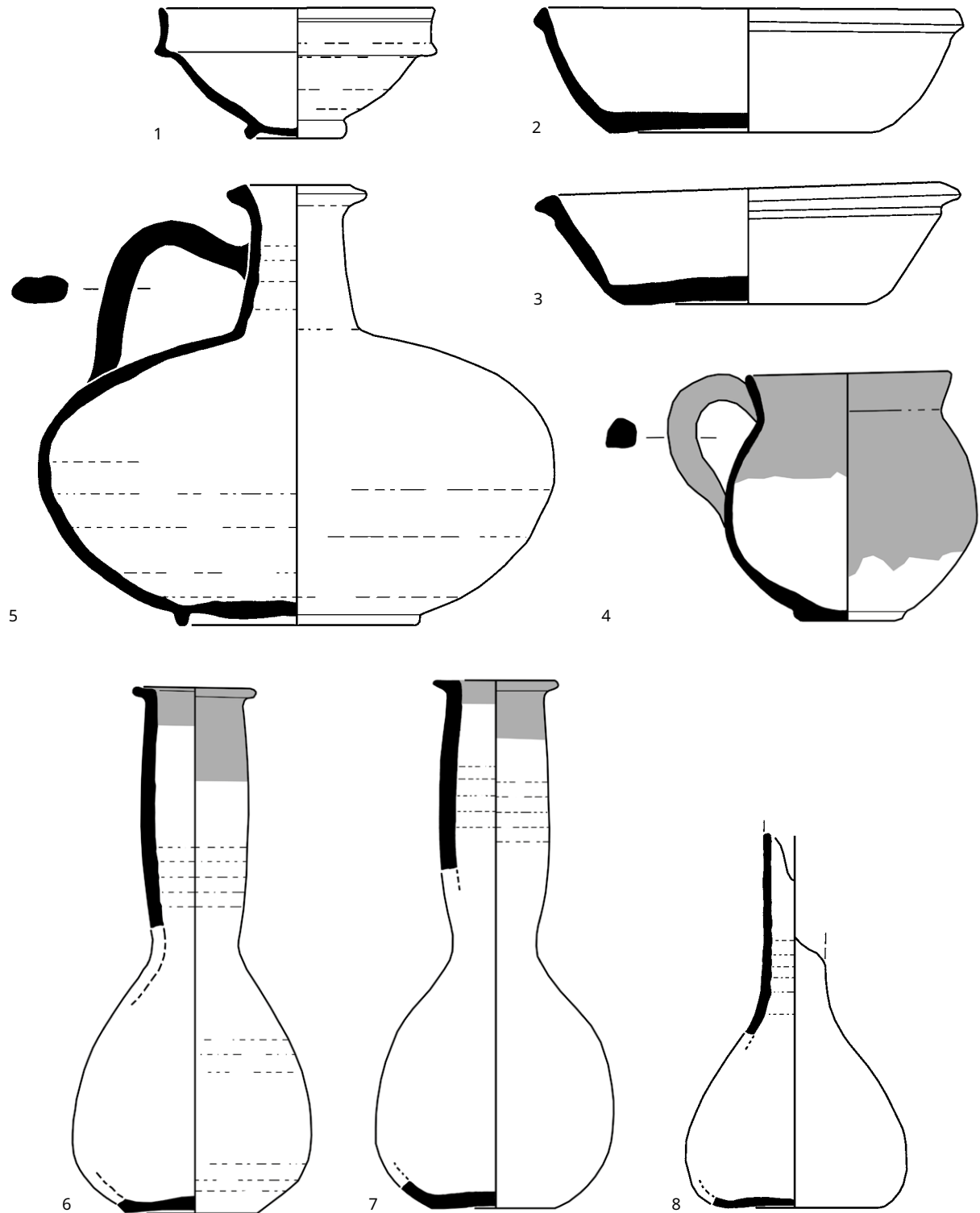
²³ Slane 1986, 302 αρ.148 εικ. 20· Πωλογιώργη 1998, 42 αρ.7 (ΜΩ 267) πιν.12β (τρίτο από αριστερά)· Μαυρομιχάλη 1999, 134 κ.ε. εικ. 5. σχεδ. 4.

²⁴ Βλ. Lazar 2003, 99–102 εικ. 32 (τύποι 3.5.5 και 3.5.6).

²⁵ Antonaras 2017, 200 αρ. 109· Ζάχος 2015, 63 (τελευταία σειρά, πρώτο από αριστερά).

²⁶ Schmid 1999, εικ. 8. αρ.13 (σε συνενούρηση με τα σχήματα ES B2 Atlante 70 και 62A/74 και Çandarlı L15).

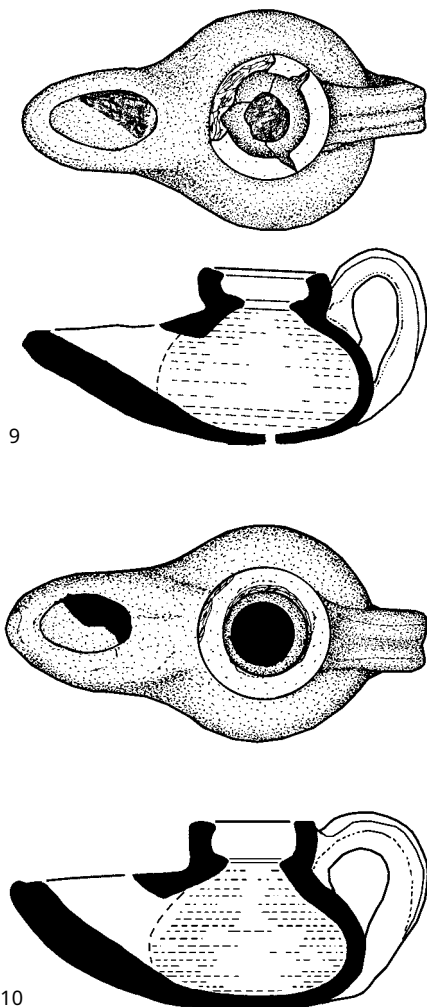
²⁷ Αδημοσίευτο, στην έκθεση του Αρχαιολογικού Μουσείου Ατλάντης (ΑΚ2075). Ζάχος 2013, 272 («Τύπος 1») πιν. 28 σχεδ. 54 αρ. 2. 5. 6.

6α Τάφος Ι, ευρήματα κεραμικής (κλ. 1:2)

λης. Κρίνοντας από την εικόνα της ανασκαφής, φαίνεται ότι η διάταξη των τάφων ήταν πυκνή, καθώς σε επιφάνεια μόλις 16 m² εντοπίστηκαν τέσσερις τάφοι. Ακόμα και αν μια τέτοια πυκνότητα δεν ήταν η ίδια σε όλη την έκταση, το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με το

είδος των τάφων (λακκοειδών σκαμμένων απευθείας στο φυσικό έδαφος) δείχνει ότι μάλλον πρόκειται για ένα εκτεταμένο νεκροταφείο. Αξίζει να τονιστεί ότι το υπέδαφος από μαλακό ασβεστολιθικό πέτρωμα διευκόλυνε την κατασκευή τέτοιων τάφων, παρέχοντας

6b Τάφος Ι, ευρήματα κεραμικής (κλ. 1:2)

σταθερά πλάγια τοιχώματα, ενώ στην περίπτωση του κιβωτιόσχημου-κεραμοσκεπή Τάφου Ι, το όρυγμα επενδύθηκε για πρόσθετη αντιστήριξη με μεγάλες οπτόπλινθους.

Αξιοσημείωτο είναι, κατά δεύτερον, το γεγονός ότι οι δύο κύριες ταφές στους Τάφους Ι και ΙΙ και πιθανόν στον Τάφο ΙV που δεν διερευνήθηκε, ανήκαν σε ανήλικα άτομα. Επιπλέον, κάτω από το τμήμα αμφορέα στην περιοχή του λιθοσωρού και σε επαφή με την ανατολική γωνία του Τάφου ΙΙ εντοπίστηκε συγκέντρωση οστών που πιθανόν ανήκουν σε νεογνό ή βρέφος. Πρόκειται προφανώς για έναν εγχυτρισμό, για τον οποίο χρησιμοποιήθηκε το κάτω μέρος δύο αμφορέων

του τύπου «Ελάτεια 1» (εικ. 8)²⁸. Δεν είναι σαφές κατά πόσον η συγκέντρωση αυτή αποτελεί ένδειξη ότι πρόκειται για νεκροταφείο ή τμήμα νεκροταφείου προορισμένο για ταφές νηπίων και παιδιών, ερώτημα που μόνο η περαιτέρω ανασκαφική έρευνα μπορεί να αποσαφηνίσει²⁹. Πάντως, εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι οι ταφές αυτές είναι φροντισμένες και συνοδεύονται από αρκετά κτερίσματα. Από τα δάπεδα και των δύο τάφων περισυλλέγησαν επίσης πολλά σιδερένια καρφιά διαφορετικών τύπων και μεγεθών (εικ. 9) που πιθανόν να προέρχονται από ξύλινες κατασκευές, φέρετρα ή φορεία, για τη μεταφορά και εναπόθεση των νεκρών³⁰.

Τα αγγεία που συνοδεύουν τις ταφές αποτελούν σχήματα καθημερινής χρήσης που ωστόσο στο πλαίσιο της ταφής η μορφή και η λειτουργία τους συχνά άλλαζε ως αποτέλεσμα της χρήσης τους για συγκεκριμένους σκοπούς κατά τις νεκρικές τελετές. Ένα ενδιαφέρον παράδειγμα αποτελεί ο ένας από τους δύο λύχνους που είχε τοποθετηθεί στον Τάφο Ι (εικ. 6b αρ. 9, αρ. κατ. 9). Στη βάση του έχει διανοιχθεί μικρή οπή που δημιουργεί ερωτηματικά σχετικά με τη λειτουργία της. Αντίστοιχη οπή είναι γνωστή από λύχνο του ίδιου τύπου που έχει βρεθεί σε τάφο της ίδιας εποχής στο νεκροταφείο των Αλών στην ανατολική Λοκρίδα³¹. Δεδομένου ότι οι λύχνοι τοποθετήθηκαν στους τάφους ακέραιοι και φέρουν ίχνη καύσης, η οπή προφανώς δεν είχε σκοπό να τερματίσει τη χρήση τους. Η λειτουργικότητα της οπής θα μπορούσε ενδεχομένως να ερμηνευθεί εφ' όσον ο λυχνός τοποθετούνταν μέσα σε μεγαλύτερο αγγείο με έλαιο, όπως π.χ. τα αβαθή πινάκια (εικ. 6a αρ. 2, 3) που είχαν αποτεθεί στον Τάφο Ι. Μέσω της μεθόδου των συγκοινωνούντων δοχείων θα μπορούσε έτσι να παρατείνεται η διάρκεια καύσης του λύχνου εντός του τάφου, πολύ περισσότερο από το συνηθισμένο διάστημα, αφαιρώντας τα αποθέματα οξυγόνου και επιτυγχάνοντας την τελική σφράγιση του τάφου.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν στο πλαίσιο των ταφικών εθίμων τα κτερίσματα του Τάφου ΙΙ, εκτός των κεραμικών και γυάλινων αγγείων. Η μολύβδινη κυλινδρική πυξίδα (εικ. 7 αρ. 8) αποτελεί σχήμα συχνό σε τάφους των ελληνιστικών και αυτοκρατορικών χρόνων, συχνά μάλιστα συνοδεύοντας ταφές γυναικών ή παιδιών³². Μολύβδινες πυξίδες προέρχονται, μεταξύ άλλων, από τάφους των πρώιμων αυτοκρατορικών χρόνων στο Άργος, το δυτικό νεκροταφείο του

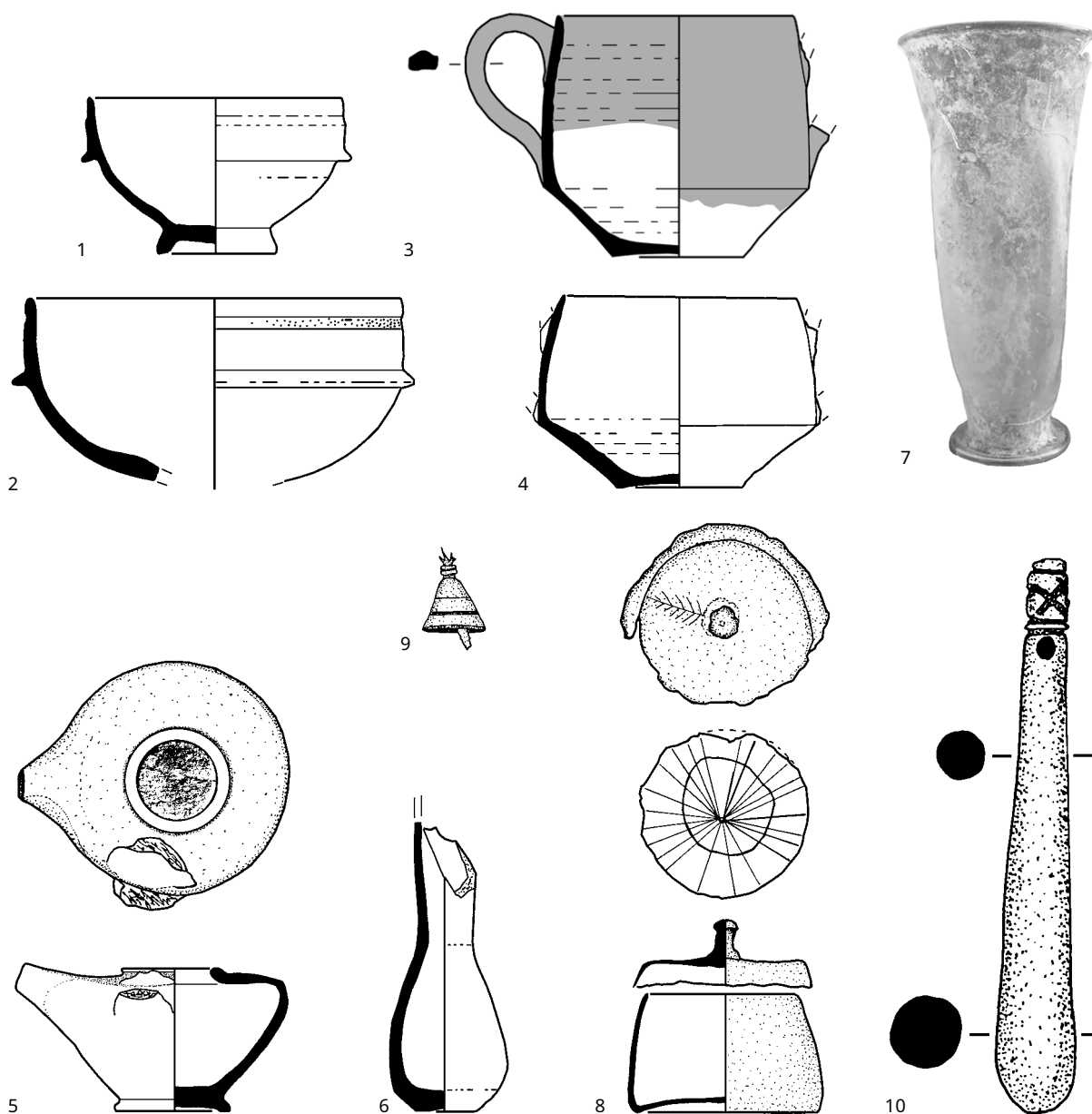
²⁸ Βλ. παράρτημα: κατάλογος αρ. 21. Για τον τύπο, βλ. Ζάχος 2013, 237.

²⁹ Για μια γενική θεώρηση των προβλημάτων εντοπισμού τέτοιων ταφών σε διάφορες περιοχές της αυτοκρατορίας, βλ. Pearce 2001.

³⁰ Όπως αντίστοιχα στην Ελάτεια, πβ. Ζάχος 2013, 279.

³¹ Λακωνία 1987, 229 (Τάφος Ι).

³² Για μια λεπτομερή επισκόπηση με πλήθος παραδειγμάτων, βλ. Τουλουμπζίδου 2011, 593 κ.ε. 599–603.

7 Τάφος II, κεραμική και άλλα ευρήματα (κλ. 1:2)

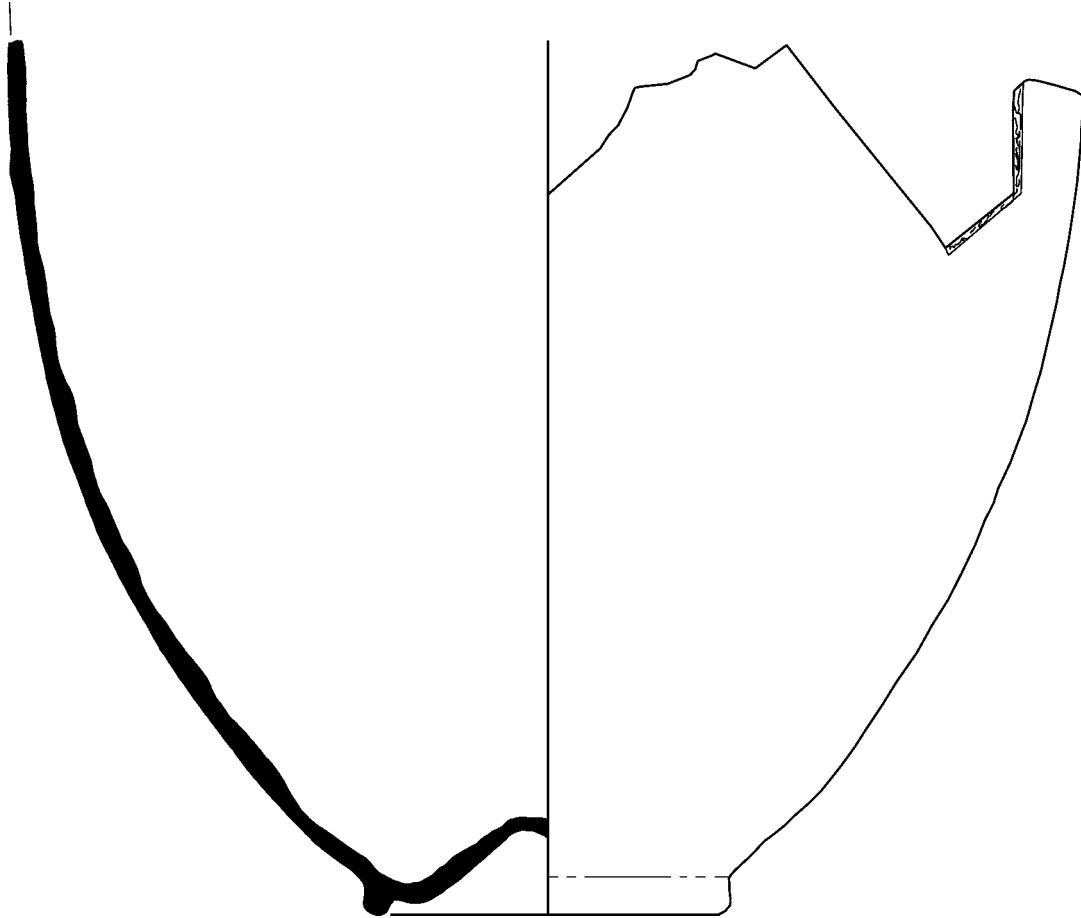
Ωρωπού και το νεκροταφείο των Αλών στην ανατολική Λοκρίδα³³. Παρόμοια αγγεία που έχουν ερμηνευθεί ως δοχεία λιβανιού κρατούν τα αγάλματα νεαρών κοριτσιών / «ιερειών» από τη Μεσσήνη των πρώιμων αυτοκρατορικών χρόνων³⁴. Ωστόσο, τα περιεχόμενα τέτοιων πυξίδων που έχουν διασωθεί παραπέμπουν στις πιο πολλές περιπτώσεις σε παρασκευάσματα καλλω-

πισμού και αλοιφές, ενώ στις γραπτές πηγές οι πυξίδες συνδέονται επίσης με τη φύλαξη φαρμακευτικών υλών και δηλητηρίων³⁵. Δεν αποκλείεται πάντως η συγκεκριμένη πυξίδα με την εγχάρκτη διακόσμηση να είχε άλλο περιεχόμενο και κάποιον διαφορετικό συμβολισμό, συνδεδεμένο με την ταυτότητα του νεκρού, που σήμερα μας διαφεύγει.

³³ Μπανάκα-Δημάκη 2005, 134 εικ. 12· Πωλογιώργη 1998, 119 κ.ε. αρ. 15 πιν. 55 (ΜΩ362)· Δακωρώνια 1987, 228 (Τάφος Ι)· πβ. επίσης Τουλουμτζίδου 2011, 593, σημ. 4369. Για μια χάλκινη πυξίδα από τάφο του (ύστερου) 1ου αι. μ.Χ. στη Σίφνο, βλ. Brock – Young 1949, πιν. 37 αρ. 7.

³⁴ Βλ. Δεσπίνης 1966.

³⁵ Βλ. γενικά Τουλουμτζίδου 2011, 583–594· Bonati 2016, 123–155.

8 Αγγείο εγχυτρισμού από την περιοχή του Τάφου II (κλ. 1:2)

Ο χάλκινος κωδωνίσκος με το θολοειδές ηχείο και τον σιδερένιο κρουστήρα (εικ. 7 αρ. 9) παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Κωδωνίσκοι απαντούν σε παιδικές ταφές σε πολλές περιοχές της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και έχει υποστηριχθεί ότι συνδέονται με δοξασίες αποτροπαϊκού χαρακτήρα³⁶. Στον ελλαδικό χώρο κωδωνίσκοι έχουν βρεθεί σε ρωμαϊκούς τάφους στη Σπάρτη, ενώ χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του νεκροταφείου των Νέων Κερδυλλίων Σερρών, η διάρκεια χρήσης του οποίου εκτείνεται μεταξύ του 2ου και του 4ου αι. μ.Χ., όπου ήλθαν στο φώς οκτώ κωδωνίσκοι, κατά κύριο λόγο σε τάφους παιδιών³⁷. Όπως και στην περίπτωση του Τάφου II, οι κωδωνίσκοι βρέθηκαν τοποθετημένοι κοντά στα άνω άκρα των σκελετών, γεγονός που σύμφωνα με την ερμηνεία των ανασκαφών δείχνει ότι ήταν αναρτημένοι σε αλυσίδες

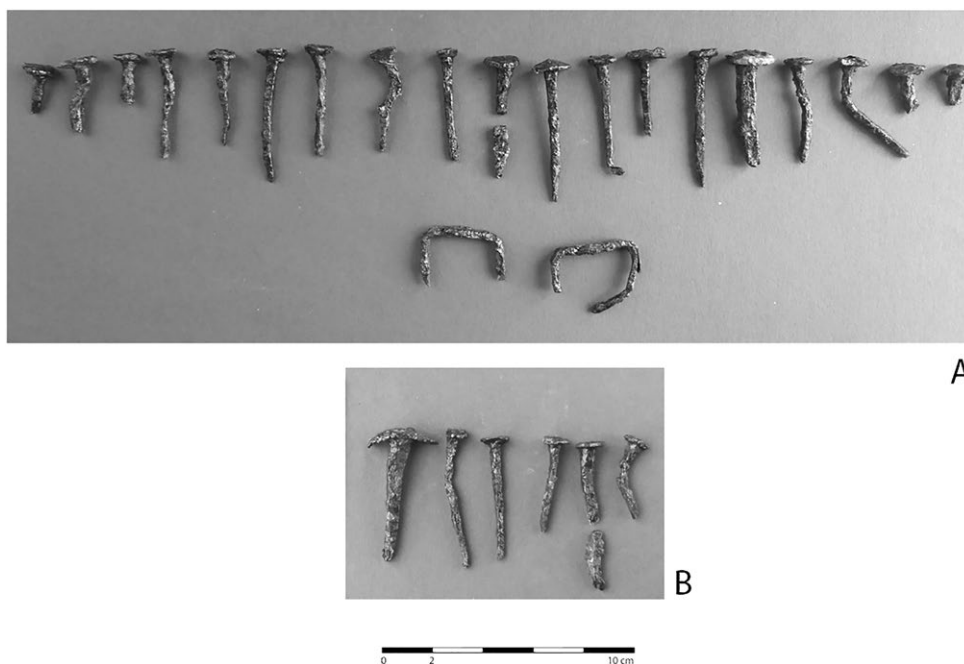
που φορούσαν στον καρπό τα παιδιά κατά την ταφή τους. Τα ευρήματα αυτά φαίνεται πώς αντανakλούν μια διαδεδομένη και με μεγάλη χρονική διάρκεια πρακτική για την οποία μάλιστα γίνεται λόγος στις γραπτές πηγές. Στα τέλη του 4ου αι. μ.Χ. ο Ιωάννης Χρυσόστομος αποδοκιμάζει ως παράδειγμα ειδωλολατρικής δεισιδαιμονίας «[...] τους κώδωνας τούς τῆς χειρός ἐξηρτημένους [...]»³⁸, επιπλήττοντας τις μητέρες που συνέχιζαν να κρεμούν αλυσίδες με κουδουνάκια και φυλακτά στους καρπούς των παιδιών τους.

Αντίθετα με τον κωδωνίσκο και ιδίως τους αστραγάλους που αποτελούν κοινό κτέρισμα σε παιδικές ταφές, το οστέινο ατρακτοειδές αντικείμενο (εικ. 7 αρ. 10) είναι αινιγματικό. Το στέλεχος έχει αυξανόμενη διάμετρο από πάνω προς τα κάτω, φέρει διαμπερή οπή στη στενή πλευρά και εγχάρακτη διακόσμηση.

³⁶ Για μια πρόσφατη επισκόπηση των δεδομένων για τις (δυτικές κυρίως) ρωμαϊκές επαρχίες, βλ. Eckardt – Williams 2018, 197 κ.ε.

³⁷ Βλ. Themis κ.α. 2009, 266 εικ. 27.13· Μάλαμα – Νταράκης 2008, 435 κ.ε. πιν. 85. 86 (αρ. MA 6505. MA 6712. MA 7176. MA 6553. MA 6674. MA 6694. MA 6746).

³⁸ Patrologia Graeca 61, 105, 8 (Έκδοση: Migne 1862). Πβ. Eckardt – Williams 2018, 197 σημ. 125.

9 Χάλκινα καρφιά από τον Τάφο I (A) και τον Τάφο II (B) (κλ. 1:3)

Παρόμοια αντικείμενα χρονολογούμενα στους ελληνιστικούς και ρωμαϊκούς χρόνους είναι γνωστά από διάφορες θέσεις, όπου έχουν ερμηνευτεί με επιφύλαξη ως αδράχτια για την ύφανση στον αργαλειό. Πέντε όμοια έχουν βρεθεί στην Κόρινθο, άλλο αντίστοιχο προέρχεται από τον τάφο 21 του δυτικού νεκροταφείου του Ωρωπού, ενώ δύο ακόμα ακόσμητα από την Κνωσό.³⁹ Εναλλακτικά, το αντικείμενο θα μπορούσε να αποτελεί τμήμα παιχνιδιού. Σε αυτή την περίπτωση θα μπορούσαν να το περνούν σε κλωστή, την οποία, εφόσον κρατούσαν από τα δύο άκρα, την τέντωναν απότομα, και το οστέινο αντικείμενο, περιστρεφόταν με ταχύτητα γύρω από αυτήν. Μια άλλη ενδεχόμενη χρήση του θα μπορούσε να είναι η προσάρτησή του σε ξύλινη σβούρα. Με προσεκτική παρατήρηση στην επιφάνεια του αντικειμένου μπορεί να διακρίνει κανείς σημάδια, όπως οριζόντιες εγκοπές και φθορά στα σημεία που αυτό σφήωνε στην (ξύλινη;) σβούρα.

Σημαντική παράμετρος των ταφικών πρακτικών που τεκμηριώνονται στο τμήμα του νεκροταφείου που ερευνήθηκε είναι και η επαναχρησιμοποίηση τόσο των λάκκων για διαδοχικές ταφές, όσο και άλλων παλαιότερων ταφικών μνημείων και κτερισμάτων. Όπως ήδη αναφέρθηκε, στον Τάφο I τα οστά παλαιότερων ταφών είχαν συγκεντρωθεί στη μια στενή πλευρά. Το φαινόμενο έχει παρατηρηθεί και σε άλλες περιπτώσεις τα-

φών κατά τους αυτοκρατορικούς χρόνους στη Φωκίδα και την ανατολική Λοκρίδα⁴⁰. Τέτοιου είδους επεμβάσεις είχαν συχνά ως αποτέλεσμα την ανάκτηση παλαιότερων αντικειμένων που κάποιες φορές επαναποθετούνταν ως κτερίσματα σε νεότερες ταφές. Στο νεκροταφείο της Ελάτειας στο Αλωνάκι δύο τέτοιες περιπτώσεις επανάκτησης αντικειμένων από ταφές της Ύστερης Εποχής του Χαλκού και τοποθέτησής τους ως κτερίσματα σε ταφές των ρωμαϊκών χρόνων είναι γνωστές⁴¹. Με βάση τα στοιχεία αυτά, το μελαμβαφές θήλαστρο που τοποθετήθηκε στον Τάφο II ως κτέρισμα της παιδικής ταφής του τέλους του 1ου / αρχών του 2ου αι. μ.Χ. ενδέχεται να περισυλλέχθηκε από κάποια προγενέστερη ταφή. Δεδομένου ότι τα θήλαστρα αποτελούν συχνά κτερίσματα σε τάφους παιδιών, δεν αποκλείεται μάλιστα η προγενέστερη ταφή αυτή να ήταν επίσης παιδική⁴². Στο πλαίσιο αυτό θα μπορούσε να ερμηνευθεί και το νόμισμα κοπής 188–180 π.Χ. που βρέθηκε με τον εγχυτρισμό βρέφους κάτω από τμήμα αμφορέα των αυτοκρατορικών χρόνων. Ενδιαφέρον, τέλος, έχει η επαναχρησιμοποίηση παλαιότερων επιτύμβιων μνημείων και η επαναχάραξη επιγραφών, όπως προκύπτει από δύο λίθινες στήλες με επιγραφές των ελληνιστικών και αυτοκρατορικών χρόνων και ένα μνημειώδες άγαλμα λέοντα που περισυλλέγησαν σε άμεση γειτνίαση με τους τάφους (εικ. 10).

³⁹ Davidson 1952, 174 nos. 1267–1270 pl. 79· 195 no. 1487 pl. 89· Πωλογιώργη 1998, 90 πιν. 96 (ΜΩ 309)· Sackett 1992b, 388 αρ. E113. E114 πιν. 322.

⁴⁰ Λακορόνια 1997, 46 κ.ε.: Ζάχος 2013, 279. 288.

⁴¹ Ζάχος 2013, 289.

⁴² Βλ. σχετ. Stroszeck 2012, 59.

Επίλογος

Η συστάδα τάφων που διερευνήθηκε προσφέρει νέα στοιχεία για την ιστορία και την τοπογραφία της Υαμπόλεως κατά τους αυτοκρατορικούς χρόνους⁴³. Όπως ήδη σημειώθηκε, δεν αποτελεί τυχαίο εύρημα αλλά τμήμα ενός εκτεταμένου νεκροταφείου που συνεχίζει τουλάχιστον προς δυτικά, γεγονός που αποδεικνύεται από το παλαιό τοπογραφικό σχέδιο του Yorke, ο οποίος ανέσκαψε και άλλους τάφους στην περιοχή. Το νεκροταφείο αυτό βρισκόταν νοτιοδυτικά της ακρόπολης, σε απόσταση περίπου 80 m από τη νότια πύλη και πιθανότατα εκατέρωθεν της κεντρικής οδού που οδηγούσε στην ακρόπολη της Υαμπόλεως. Όπως προκύπτει από την παρουσία «κειμηλίων» από προγενέστερες ταφές στους τάφους που ερευνήθηκαν και την επαναχάραξη των επιτυμβίων στηλών που περισυλλέγησαν, η χρήση του συγκεκριμένου νεκροταφείου θα πρέπει να ξεκινά τουλάχιστον από τους πρώιμους ελληνιστικούς χρόνους και συνεχίζει κατά την πρώιμη αυτοκρατορική

περίοδο. Το γεγονός αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία γιατί δείχνει ότι τα νεκροταφεία της πόλης εξακολούθησαν να βρίσκονται στη θέση όπου είχαν αναπτυχθεί εκτός των τειχών της ακρόπολης και δεν υπέστησαν δραματικές αλλαγές κατά τη διάρκεια αυτών των αιώνων. Σημαντική είναι επίσης η τεκμηρίωση ταφικών πρακτικών που μας επιτρέπουν να διαβλέψουμε δοξασίες των κατοίκων, οι οποίες απηχούν τόσο τοπικά όσο και γενικότερα φαινόμενα σχετικά με την φροντίδα των νεκρών. Δεδομένου όμως ότι η περιοχή της Υαμπόλεως παραμένει από αρχαιολογικής άποψης εν πολλοίς ανεξερεύνητη, μελλοντικές συστηματικές έρευνες είναι απαραίτητες προκειμένου να διευκρινιστούν πολλά ερωτήματα για τη διαχρονική εξέλιξη και τη θέση της πόλης στο δίκτυο των αστικών κέντρων της ανατολικής Φωκίδας.

Αταλάντη
Αθήνα

Μαρία Παπαγεωργίου
Δημήτρης Γρηγορόπουλος

Διεύθυνση

Μαρία Παπαγεωργίου
Εφορεία Αρχαιοτήτων Φθιώτιδας και Ευρυτανίας
Κ. Καραμανλή & Ζαφείρη
35133 Λαμία
Ελλάδα
m.papageorgiou@culture.gr

Δημήτρης Γρηγορόπουλος
Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Αθηνών
Φειδίου 1
10678 Αθήνα
Ελλάδα
dimitris.grigoropoulos@dainst.de

⁴³ Για μια επισκόπηση των μέχρι τώρα στοιχείων, βλ. Zachos 2016, 117 κ.ε.

Παράρτημα: κατάλογος

Τάφος Ι

Κεραμική

1. K4755 | εικ. 6 αρ. 1⁴⁴

Άωτος σκύφος με στεφάνη (flanged cup), σχεδόν ολόκληρος, συγκολλημένος από 5 όστρακα.

Υ: 0,042· Δ χείλους: 0,088· Δ βάσης: 0,032.

Λεπτόκοκκος, μέσης σκληρότητας, ροδαλός πηλός (2.5YR 7/6–8 light red) χωρίς ορατά εγκλείσματα. Αμαυρό ερυθρωπό επίχρυσμα (2.5YR 5/8 red) εσωτερικά και εξωτερικά, με κηλιδώσεις κατά τόπους, απολεπισμένο σε μεγάλη έκταση.

2. K4752 | εικ. 6 αρ. 2

Πινάκιο με επίπεδη, ελαφρώς ανασηκωμένη βάση, πλάγια τοιχώματα και ενισχυμένο, ανισοεπίπεδο χείλος. Σχεδόν ολόκληρο, συγκολλημένο από 11 όστρακα.

Υ: 0,035· Δ χείλους: 0,14· Δ βάσης: 0,08.

Πηλός και επεξεργασία επιφάνειας όπως το αρ. κατ. 1, στη βάση χρώματος γκριζοπράσινου. Το επίχρυσμα καλύπτει όλο το αγγείο, συμπεριλαμβανομένης της επιφάνειας έδρασης.

3. K4757 | εικ. 6 αρ. 3

Πινάκιο με επίπεδη, ελαφρώς ανασηκωμένη βάση, πλάγια τοιχώματα και ενισχυμένο, ανισοεπίπεδο χείλος. Σχεδόν ολόκληρο, συγκολλημένο από 10 όστρακα.

Υ: 0,04· Δ χείλους: 0,143· Δ βάσης: 0,09.

Πηλός και επεξεργασία επιφάνειας όπως τα αρ. κατ. 1 και 2, πηλός ελαφρώς πιο ανοικτόχρωμος (5YR 7/6 reddish yellow).

4. K4751 | εικ. 6 αρ. 4

Μόνωτο κύπελλο με επίπεδη βάση, σφαιρικό σώμα, κολλαροειδές χείλος και κάθετη λαβή με ίχνος κοπής κατά μήκος. Συγκολλημένο από 6 όστρακα, λείπει το μεγαλύτερο τμήμα του χείλους.

Υ: 0,082· Δ βάσης: 0,034.

Πηλός λεπτός, σχετικά κοκκώδης με ίχνη υπερόπτησης, χρώματος κιτρινωπού (10YR 8/3 pale yellow), αμαυρό φαιοκάστανο επίχρυσμα (10YR 5/2 grayish brown) κατόπιν εμβάπτισης μέχρι το μέσον εξωτερικά και πάνω από τη γένεση της λαβής εσωτερικά.

5. K4758 | εικ. 6 αρ. 5

Λάγυρος με δακτυλίοσχημη βάση, πεπλατυσμένο σώμα, κοντό λαιμό, κοντό τριγωνικό έξω νεύον χείλος και τοξωτή, οωειδούς διατομής, λαβή με αυλάκωση. Σχεδόν ολόκληρη, συγκολλημένη από περισσότερα όστρακα.

Δ χείλους (μεγ.): 0,045· Δ βάσης: 0,078.

Σκληρός λεπτόκοκκος πηλός χρώματος ροδαλού στον πυρήνα (2.5YR 6/8 light red) και κιτρινωπού στο περιθώριο (10YR 8/4, »very pale brown«). Καλά λειασμένη επιφάνεια στο χρώμα του πηλού (10YR 8/4 very pale brown).

6. K4754 | εικ. 6 αρ. 6

Μυροδοχείο με ωειδές σώμα, ψηλό φουσκωτό λαιμό και έξω νεύον χείλος. Ακέραιο, εκτός μικρών αποκρούσεων στο χείλος.

Υ: 0,175· Δ χείλους 0,038· Δ βάσης 0,042.

Πηλός λεπτόκοκκος χρώματος ανοικτού υπόλευκου – ροδαλού (5YR 7/6 reddish yellow) χωρίς ορατά εγκλείσματα με γυμνό οφθαλμό, με μικροσκοπία ορατά αραιά γκριζωπά και σπάνιοι κόκκοι ασημένιας μίκας. Επιφάνεια με αραιό αλείφωμα ανοικτού ροδαλού χρώματος (7.5YR 7/4 pink) και σκούρο καστανέρυθρο (5YR 5/4 reddish brown) επίχρυσμα στο χείλος εσωτερικά και μέχρι το άνω τμήμα του λαιμού εξωτερικά.

7. K4749 | εικ. 6 αρ. 7

Μυροδοχείο με ωειδές σώμα, ψηλό φουσκωτό λαιμό και έξω νεύον χείλος. Ολόκληρο, συγκολλημένο από περισσότερα θραύσματα.

Υ: 0,175· Δ χείλους: 0,041· Δ βάσης: 0,04.

Πηλός χρώματος ανοικτού καστανού (7.5YR 7/4 pink) και επεξεργασία επιφάνειας με αλείφωμα και σκούρο καστανό επίχρυσμα στο άνω τμήμα όπως αρ. κατ. 6.

⁴⁴ Όλα τα ευρήματα φυλάσσονται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ατταλάντης. Σε παρένθεση αναφέρονται οι αριθμοί ευρετηρίου. Όλες οι μετρήσεις είναι σε m, εκτός εάν αναφέρεται άλλως. Χρησιμοποιούνται οι εξής συντομογραφίες: Υ: ύψος· Δ: διάμετρος· Μ: μήκος· Π: πάχος· μεγ.: μέγιστο· σωζ.: σωζόμενο. Για την περιγραφή του χρώ-

ματος των κεραμικών ευρημάτων γίνεται αναφορά στις τιμές των Munsell Soil Color Charts (2000).

Πηγές εικόνων: Εικ. 1. 4. 5. 9. 10: Μ. Παπαγεωργίου. – Εικ. 2: Δ. Γρηγορόπουλος. – Εικ. 3. 6–8: Σ. Φούντα.

10 Άγαλμα λέοντα και επιτύμβια στήλη από περισυλλογή (κλ. 1:20)

8. K4753 | εικ.6 αρ.8

Μυροδοχείο με ψηλό σωληνοειδή λαιμό, σακκοειδές σώμα και ευρεία επιφάνεια έδρασης. Λείπει το χείλος και το μεγαλύτερο μέρος του λαιμού.

Υ:0,123· Δ βάσης: 0,006.

Μέσης σκληρότητας ημιλεπτόκοκκος πηλός με ανομοιογενές σπάσιμο χρώματος πορτοκαλέρυθρου (5YR 5/6–6/6 reddish yellow – yellowish red), πβ. 1–3 και 9. 10. Εξωτερική επιφάνεια στο χρώμα του πηλού.

9. K4750 | εικ.6 αρ.9

Λύχνος τύπου Howland 37 C/Broneer XXV. Σχεδόν ολόκληρο, συγκολλημένο από 9 όστρακα. Διαμπερής οπή στη βάση ανοιγμένη μετά την όπτηση. Ίχνη καύσης στον μυκτήρα.

Υ:0,05· Μ(μεγ.): 0,104.

Ημιλεπτόκοκκος πηλός χρώματος ροδαλού (2.5YR 6/6 light red) με συχνά μικρά λευκά, αραιά φαιόχρωμα και σπάνια κοκκινωπά εγκλείσματα. Λεπτό αμαυρό ερυθρό επίχρισμα (2.5YR 5/8 red) που καλύπτει και την επιφάνεια έδρασης.

10. K4756 | εικ.6 αρ.10

Λύχνος τύπου Howland 37 C/Broneer XXV. Σχεδόν ολόκληρο, λείπει το κάτω τμήμα της λαβής. Ίχνη καύσης στον μυκτήρα.

Υ:0,048· Μ(μεγ.): 0,108· Δ χείλους: 0,035.

Πηλός όπως το αρ.κατ.9, χρώματος ανοικτού πορτοκαλόχρωμου (5YR 7/6–7/4 reddish yellow – pink), επίχρισμα όπως το 9, κάπως τραχύτερο και πιο αμαυρό.

Τάφος II

Κεραμική

11. K4762 | εικ.7 αρ.1

Ημισφαιρικός σκύφος με στεφάνη. Ακέραιος, μικρές αποκρούσεις στο χείλος.

Υ:0,04· Δ χείλους: 0,072· Δ βάσης: 0,035.

Πηλός και επεξεργασία επιφάνειας όπως τα αρ.κατ. 1. 2. Αμαυρό προς κατά τόπους στιλπνό γάνωμα, σκουρότερο στη στεφάνη.

12. K4763 | εικ.7 αρ.2

Ημισφαιρικός σκύφος με στεφάνη και αβαθή αυλάκωση κάτω από το χείλος. Θραύσμα χείλους, συγκολλημένο από περισσότερα όστρακα.

Δ χείλους: 0,106· Υ: 0,058.

Πηλός και επεξεργασία επιφάνειας όπως τα αρ.κατ. 1. 2. 11. Αμαυρό πορτοκαλέρυθρο γάνωμα (2.5YR 5/8 red) και στις δύο πλευρές, κατά τόπους απολεπισμένο.

13. K4759 | εικ.7 αρ.3

Δίωτος τροπιδωτός σκύφος. Λείπει η μια λαβή, μικρές αποκρούσεις στο χείλος.

Υ:0,07· Δ χείλους: 0,07· Δ βάσης: 0,038.

Σχετικά σκληρός λεπτόκοκκος πηλός χρώματος ανοικτού καστανού (7.5YR 6/4 pale brown), αμαυρό σκούρο καστανέρυθρο επίχρυσμα (10R 4/3 weak red) έως και κάτω της τροπιδωσης εξωτερικά, μέχρι περίπου της γένεση των λαβών εσωτερικά.

14. K4761 | εικ. 7 αρ. 4

Δίωτος τροπιδωτός σκύφος. Ολόκληρος, εκτός των λαβών.

Υ: 0,055· Δ χείλους: 0,07· Δ βάσης: 0,036.

Πηλός όπως το 13, χρώματος ανοικτού πορτοκαλέρυθρου (5YR 6/6 reddish yellow). Αμαυρό ερυθρό προς ερυθροκάστανο επίχρυσμα (2.5YR 5/8–4/3) με σκουρότερες κηλιδώσεις σε όλη την έκταση, συμπεριλαμβανομένης της επιφάνειας έδρασης.

15. K4760 | εικ. 7 αρ. 5

Θήλαστρο. Ακέριο, εκτός ωτίου στην περίμετρο του ώμου που έχει σπάσει.

Υ: 0,04· Δ βάσης: 0,035· Δ δίσκου: 0,068· Δ οπής: 0,024.

Λεπτόκοκκος, σχετικά σκληρός σκούρος γκρί πηλός (5Y 3/1), αμαυρό μελανό γάνωμα, απολεπισμένο σε μεγάλη έκταση.

16. K4764 | εικ. 7 αρ. 6

Μυροδοχείο με μακρύ λαιμό και ωοειδές σώμα. Τμήμα από τον λαιμό ως τη βάση.

Υ: 0,08· Δ βάσης: 0,018.

Ημιλεπτόκοκκος πηλός με ανομοιόμορφο σπάσιμο, χρώματος σκούρου ροδαλού (2.5YR 6/6–8 light red – red). Επιφάνεια στο χρώμα του πηλού, με έντονες επικαθίσεις.

Γυάλινα

17. Δ6267 | εικ. 7 αρ. 7

Ψηλό κύπελλο με δισκοειδή σωληνωτή βάση, τέσσερις εμπίστες κοιλότητες στο σώμα, το οποίο στο άνω μέρος ανοίγει προς τα έξω, και αποστρογγυλεμένο χείλος. Σχεδόν ολόκληρο, συγκολλημένο από περισσότερα θραύσματα. Διαφανές μπλέ πράσινο γυαλί (5G 4/2).

Υ: 0,132· Δ χείλους: 0,06–0,07· Δ βάσης: 0,041.

Άλλα ευρήματα

18. M4851 | εικ. 7 αρ. 8

Μολύβδινη κυλινδρική πυξίδα με πώμα. Βάση επίπεδη με ελαφρώς κυρτό πυθμένα, ελαφρά συγκλίνοντα τοιχώματα προς το κάθετο χείλος. Ακέρια, πλην μικρής ρωγμής στον πυθμένα.

Υ: 0,032 ως 0,035· Δ χείλους 0,045· Δ βάσης: 0,056.

Συνανήκον μολύβδινο πώμα με κομβιόσχημη λαβή.

Δ χείλους: 0,052.

Ακέριο. Στην εξωτερική, άνω επιφάνεια φέρει εγχάρακτο φύλλο φοίνικα (:), ενώ εσωτερικά ελεύθερα εγχάρακτο κύκλο με 24 μη συμμετρικές εγχαράξεις σε ακτινωτή διάταξη από το κέντρο.

19. M5321 | εικ. 7 αρ. 9

Χάλκινος κωδωνίσκος θολοειδούς περιγράμματος με σιδερένιο κυλινδρικό κρουστήρα. Ακέριος, ο κρουστήρας ισχυρά διαβρωμένος. Τρείς αβαθείς, παράλληλες αυλακώσεις εξωτερικά. Στο άνω μέρος σώζεται συρμάτινος κρίκος με αποκομμένο φύλλο ελάσματος, πιθανόν για ανάρτηση.

Υ: 0,015 έως 0,03 (με κρουστήρα και κρίκο)· Δ μεγ. 0,018.

20. Δ6268 | εικ. 7 αρ. 10

Οστέινο ατρακτοειδές αντικείμενο κυκλικής διατομής με κεφαλή οριζόμενη από απλή αυλάκωση στο άνω και ράβδωση στο κάτω μέρος, κάτω από την οποία έχει ανοιχθεί διαμετρής οπή. Στο πεδίο της κεφαλής, χιαστή εγχάραξη.

Υ: 0,081· Π: 0,004–0,01.

Εγχυτρισμός(;) στην ανατολικά πλευρά του Τάφου II

21. K4907 | εικ. 8

Κατώτερο τμήμα σώματος και βάση αμφορέα, συγκολλημένο από περισσότερα όστρακα.

Δ βάσης: 0,095· σωζ. Υ: 0,25.

Ψευδοδακτυλιόσχημη ανασηκωμένη βάση με θηλή στην κάτω επιφάνεια. Μεσαίος σκληρότητας λεπτόκοκκος πηλός με ελαφρά πιο ροδόχρωμο πυρήνα, σχετικά συχνά μικρά λευκά, αραιά μικρά ερυθρά και αραιά ιριδίζοντα εγκλείσματα. Αλείφωμα επιφάνειας στο χρώμα του πηλού.

Βιβλιογραφία

- Abadie-Reynal 2007** C. Abadie-Reynal, La céramique romaine d'Argos (fin du IIe siècle avant J.-C. – fin du IVe siècle après J.-C.) (Παρίσι 2008)
- Amandry 1988** M. Amandry, Le monnayage des duovirs corinthiens, BCH suppl. 15 (Παρίσι 1988)
- Anderson-Stojanović 1987** V. R. Anderson-Stojanović, The Chronology and Function of Ceramic Unguentaria, AJA 91, 1987, 105–122
- Antonaras 2017** A. Antonaras, Glassware and Glassworking in Thessaloniki, 1st Century BC – 6th Century AD (Οξφόρδη 2017)
- BCD Peloponnesos 2006** A. S. Walker, Coins of the Peloponnesos: The BCD Collection. LHS Auction 96, 8–9 May 2006 (Ζυρίχη 2006)
- Bonati 2014** I. Bonati, Il lessico dei vasi e dei contenitori greci nei papyri. Specimina per un repertorio lessicale degli angionimi greci. Archiv für Papyrusforschung und verwandte Gebiete, Beiheft 37 (Βερολίνο 2016)
- Brock – Young 1949** J. K. Brock – G. M. Young, Excavations in Siphnos, BSA 44, 1949, 1–92
- Δακορώνια 1987** Φ. Δακορώνια, Άγιος Ιωάννης Θεολόγος, οικόπεδο Μ. Τρανούλη, ADelt B 42, 1987, 228–231
- Δακορώνια 1997** Φ. Δακορώνια, Σύνολα κεραμικής από τάφους με νομίσματα από την ανατολική Λοκρίδα, στο: Δ' Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική: Προβλήματα χρονολόγησης – κλειστά σύνολα – εργαστήρια, Μυτιλήνη 1994 (Αθήνα 1997) 41–49
- Davidson 1952** G. R. Davidson, The Minor Objects, Corinth XII (Πρίνστον 1952)
- Δεσπίνης 1966** Γ. Α. Δεσπίνης, Ανδριάς ιερείας εκ Μεσσήνης, στο: Χαριστήριον εις Αναστάσιον Κ. Ορλάνδον 2 (Αθήνα 1966) 220–238
- Eckardt – Williams 2018** H. Eckardt – S. Williams, The Sound of Magic? Bells in Roman Britain, Britannia 49, 179–210
- Θεοδωροπούλου κ.α. 2014** Χ. Θεοδωροπούλου – Γ. Καββαδίας – Β. Νταϊάκη, Ύστερο ελληνιστικό – πρώιμο ρωμαϊκό νεκροταφείο στην οδό Αγ. Κωνσταντίνου και Γερανίου (Αθήνα), Η' Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική, Ιωάννινα 5–9 Μαΐου 2009 (Αθήνα 2014) 263–274
- Felsch κ.α. 1980** R. C. S. Felsch – H. J. Kienast – H. Schuler, Apollon und Artemis oder Artemis und Apollon? Bericht von den Grabungen im neu entdeckten Heiligtum bei Kalapodi 1973–1977, AA 95, 1980, 38–123
- Gardner 1887** P. Gardner, Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. Peloponnesus (excluding Corinth) (Λονδίνο 1887)
- Hayes 1973** J. W. Hayes, Roman Pottery from the South Stoa at Corinth, Hesperia 42, 416–470
- Hayes 1985** J. W. Hayes, Sigillate orientali, στο: G. Pugliese Carratelli (red.), Atlante delle forme ceramiche II. Ceramica fine Romana nel bacino mediterraneo (tardo ellenismo e primo impero) (Ρώμη 1985) 1–96
- Hayes 2008** J. W. Hayes, Roman Pottery. Fine-Ware Imports, Agora 32 (Πρίνστον 2008)
- Kögler 2010** P. Kögler, Feinkeramik aus Knidos vom mittleren Hellenismus bis in die mittlere Kaiserzeit (200 v. Chr. – 150 n. Chr.) (Βίμπλιν 2010)
- Kopanias (υπό έκδοση)** K. Kopanias, Das Straßennetz der Ostphokis und die Frage nach der Lokalisierung von Abai, <https://www.academia.edu/4580471/Das_Strassennetz_der_Ostphokis_und_die_Frage_nach_der_Lokalisierung_von_Abai> (13.03.2023)
- Lazar 2003** I. Lazar, The Roman Glass of Slovenia (Λιουμπλιάνα 2003)
- Μάλαμα – Νταράκης 2008** Π. Μάλαμα – Κ. Νταράκης, Νεκροταφείο ρωμαϊκών χρόνων στα Νέα Κερδύλλια Σερρών (Θεσσαλονίκη 2008)
- Μαυρομιχάλη 1999** Α. Μαυρομιχάλη, Τα γυάλινα ευρήματα του βαλανείου, στο: Π. Αδάμ–Βελένη (επιμ.), Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκης 1. Πρακτικά διημερίδας – Εργασίες ετών 1989–1999 (Θεσσαλονίκη 1999) 131–145
- Migne 1862** J.-P. Migne (επιμ.), Patrologiae Graecae Tomus LXI. S. Joannes Chrysostomus (Παρίσι 1862)

Μπανάκα-Δημάκη 2005 Α. Μπανάκα-Δημάκη, Ελληνιστική κεραμική από το Άργος, στο: Ελληνιστική κεραμική από την Πελοπόννησο (Αθήνα 2005) 126–142

Niemeier 2016 W.-D. Niemeier, Das Orakelheiligtum des Apollon von Abai/Kalapodi. Eines der bedeutendsten griechischen Heiligtümer nach den Ergebnissen der neuen Forschungen (Βίζμπαντεν 2016)

Παπαγεωργίου – Γρηγορόπουλος (υπό έκδοση)

Μ. Παπαγεωργίου – Δ. Γρηγορόπουλος, Ένα επταγωνικό κτίσμα των χρόνων της Τετταρχίας στον Οπούντα / Αταλάντη: Τα πρώτα πορίσματα της έρευνας, στο: Α. Μαζαράκης–Αινιάν – Α. Μπάτζιου (επιμ.), Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας 6. Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης, Βόλος 1–4 Μαρτίου 2018 (υπό έκδοση), 901–915

Παπακωνσταντίνου 2000 Μ. Φ. Παπακωνσταντίνου, Τα ελληνιστικά λυχνάρια του Εχίνου, στο: Ε' Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική. Χρονολογικά προβλήματα – κλειστά σύνολα – εργαστήρια Πρακτικά (Αθήνα 2000) 333–344

Παπακωνσταντίνου 2000–2003

Μ. Φ. Παπακωνσταντίνου, Νέα ευρήματα από το νεκροταφείο της Υαμπόλεως, Φωκικά Χρονικά 9–11, 2000–2003, 187–213

Pearce 2001 J. Pearce, Infants, Cemeteries and Communities in the Roman Provinces, στο: G. Davies – A. Gardner – S. Lockyear (επιμ.), TRAC 2000: Proceedings of the Tenth Annual Theoretical Roman Archaeology Conference, London 2000 (Οξφόρδη 2001) 125–142

Price – Cottam 1997 J. Price – S. Cottam, Romano-British Glass Vessels: A Handbook (Υόρκη 1997)

Prignitz 2014 S. Prignitz, Zur Identifizierung des Heiligtums von Kalapodi, ZPE 189, 2014, 133–146

Πωλογιώργη 1998 Μ. Πωλογιώργη, Μνημεία του δυτικού νεκροταφείου του Ωρωπού: οικόπεδο οργανισμού σχολικών κτιρίων (Αθήνα 1998)

Raselli-Nydegger 1996 L. Raselli-Nydegger, Die Ausgrabung auf dem Grundstück Xirojannis in Atalante. Ein Beitrag zur spätklassischen und römischen Siedlungskeramik, AM 111, 1996, 237–297

Robinson 1959 H. S. Robinson, Pottery of the Roman Period: Chronology, Agora 5 (Πρίνστον 1959)

Rotroff 1997 S. I. Rotroff, Hellenistic Pottery. Athenian and Imported Wheelmade Table Ware and Related Material, Agora 29 (Πρίνστον 1997)

Sackett 1992a L. H. Sackett, The Roman Pottery, στο: L. H. Sackett (επιμ.), Knossos from Greek City to Roman Colony: Excavations at the Unexplored Mansion (Λονδίνο 1992) 147–256

Sackett 1992b L. H. Sackett, Objects in Bone and Bone Working, στο: L. H. Sackett (επιμ.), Knossos from Greek City to Roman Colony: Excavations at the Unexplored Mansion (Λονδίνο 1992) 379–389

Schmid 1999 S. G. Schmid, Decline or Prosperity at Roman Eretria? Industry, Purple Dye Works, Public Buildings and Gravestones, JRA 12, 1999, 273–293

Slane 1986 K. W. Slane, Two Deposits from the Early Roman Cellar Building, Corinth, Hesperia 55, 271–318

Σταμούδη 2004 Α. Σταμούδη, Τα ελληνιστικά πινάκια από τον Αχινό, στο: ΣΤ' Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική: Προβλήματα χρονολόγησης – κλειστά σύνολα – εργαστήρια. Βόλος 17–25 Απριλίου 2000 (Αθήνα 2004) 161–172

Stroszeck 2012 J. Stroszeck, Grave Gifts in Child Burials in the Athenian Kerameikos: The Evidence of Sea Shells, στο: A. Hermay – C. Dubois (επιμ.), L'enfant et la mort dans l'antiquité III. Le matériel associé aux tombes d'enfants. Actes de la table ronde internationale organisée à la Maison Méditerranéenne des Sciences de l'Homme d'Aix-en-Provence, 20–22 janvier 2011 (Αιξ-αν-Προβάνς 2012) 57–75

Themos κ.α. 2009 A. Themis – A. Maltezos – G. Pantou – G. Tsiangouris – C. Phlouris, The Southwest Cemetery of Roman Sparta: A Preliminary Account of the Results of Three Rescue Excavations, στο: W. G. Cavanagh – C. Gallou – M. Georgiadis (επιμ.), Sparta and Laconia: From Prehistory to Premodern (Λονδίνο 2009) 261–269

Thompson 1968 M. Thompson, The Agrinion Hoard, NNM 159 (Νέα Υόρκη 1968)

Τουλουμτζίδου 2011 Α. Τουλουμτζίδου, Μετάλλινα αγγεία του 4ου–2ου αι. π.Χ. από τον ελλαδικό χώρο (διδακτ. διατριβή Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης 2011)

Whitehouse 1997 D. Whitehouse, Roman Glass in the Corning Museum of Glass 1 (Νέα Υόρκη 1997)

Yorke 1896 V.-W. Yorke, Excavations at Abae and Hyampolis in Phocis, JHS 16, 1896, 291–312

Ζάχος 2013 Γ. Α. Ζάχος, Ελάτεια. Ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδος (Βόλος 2013)

Ζάχος 2015 Γ. Α. Ζάχος, Οι νεκροπόλεις της Νικόπολης (Αθήνα 2015)

Zachos 2016 G. A. Zachos, Tabula Imperii Romani: J34 Athens (Αθήνα 2016).

Zusammenfassung – Abstract – Περίληψη

Bestattungen der frühen Kaiserzeit aus Hyampolis in Ost-Phokis

Zusammenfassung Im vorliegenden Beitrag wird eine Gruppe frühkaiserzeitlicher Bestattungen, die im Rahmen einer kleinen Notgrabung der ΙΔ' ΕΠΚΑ am Ort der antiken Stadt Hyampolis in Ostphokis untersucht wurden, präsentiert. Die Gräber liegen unmittelbar südwestlich des Südtores der Akropolis und im Bereich, wo im Zuge früherer Grabungen Spuren der klassischen und hellenistischen Nekropolen dieser phokischen Stadt ans Licht kamen. Bei vier Gräbern handelt es sich um einfache, im anstehenden Fels ausgehobene Gruben, von denen einige, soweit ersichtlich, mit Deckplatten aus Ton versehen waren. Eine mögliche Amphorenbestattung und zwei Grubenbestattungen (Gräber I und II) konnten vollständig ausgegraben werden. Die Gräber wurden für sukzessive Beisetzungen, zuletzt für Kinderbestattungen, verwendet. Aus den Beigaben geht hervor, dass die letzte Bestattung im Grab I im dritten Viertel des 1. Jahrhunderts n. Chr. erfolgte, während diejenige im Grab II ans Ende des 1. bzw. an den Anfang des 2. Jahrhunderts n. Chr. datiert. Trotz des kleinen Untersuchungsgebietes deuten diese Befunde auf die kontinuierliche Nekropolennutzung am Südhang der Akropolis außerhalb der alten Stadtmauer und im Bereich der klassischen und hellenistischen Nekropolen bis weit in die frühe Kaiserzeit hinein.

Schlagwörter Hyampolis, Bestattungen, Frühe Kaiserzeit, Nekropolen, Grabsitten

Early Roman imperial burials from Hyampolis, East Phocis

Abstract This paper presents a group of Early Roman Imperial burials investigated in the course of a small-scale rescue excavation by ΙΔ' ΕΠΚΑ on the site of ancient Hyampolis, in eastern Phocis. The tombs are located immediately southwest of the south gate of the acropolis and in the area where previous excavations brought to light evidence of the Classical and Hellenistic cemeteries of this Phocian city. Four tombs were simple pits dug into the natural bedrock, and as far as recognisable, some were provided with tile covers. One probable amphora burial and two pits (tombs I and II) were fully excavated. The pits had been used for consecutive inhumations, the latest consisting of child burials. Based on the associated finds, the last burial in tomb I occurred in the third quarter of the 1st century A.D., while that in tomb II can be dated to the end of the first or the early decades of the 2nd century A.D. Despite the small area investigated, the existence of these tombs on the southern slopes of the acropolis and in the area of the Classical and Hellenistic cemeteries points to the continuous use of the necropolis outside the old fortification walls well into the Early Roman period.

Keywords Hyampolis, burials, Early Roman Imperial, necropoleis, burial customs

Ταφές των Πρώιμων Αυτοκρατορικών Χρόνων από την Υάμπολη στην ανατολική Φωκίδα

Περίληψη Στην παρούσα μελέτη παρουσιάζεται μία ομάδα ταφών των πρώιμων αυτοκρατορικών χρόνων που ερευνήθηκε στο πλαίσιο μίας μικρής κλίμακας σωστικής ανασκαφής από την ΙΔ' ΕΠΚΑ στη θέση της αρχαίας Υαμπόλεως στην ανατολική Φωκίδα. Οι τάφοι βρίσκονται αμέσως προς τα νοτιοδυτικά της νότιας πύλης της ακρόπολης και στην ευρύτερη περιοχή όπου παλαιότερες ανασκαφές είχαν φέρει στο φως στοιχεία σχετικά με τα νεκροταφεία των κλασικών και ελληνιστικών χρόνων αυτής της φωκικής πόλης. Τέσσερις τάφοι είναι απλοί λάκκοι σκαμμένοι στον φυσικό βράχο, μερικοί εκ των οποίων, στον βαθμό που στάθηκε δυνατό να διαπιστωθεί, διέθεταν πήλινες καλυπτήριες πλάκες. Ένας πιθανός εγχυτρισμός σε αμφορέα και δύο ταφικοί λάκκοι (τάφος I και II) ανασκάφηκαν πλήρως. Οι λάκκοι είχαν χρησιμοποιηθεί για διαδοχικούς ενταφιασμούς, οι τελευταίοι των οποίων ήταν παιδιών. Σύμφωνα με τα συνευρήματα η τελευταία ταφή στον τάφο I έλαβε χώρα στο τρίτο τέταρτο του 1ου αι. μ.Χ., ενώ εκείνη στον τάφο II χρονολογείται στο τέλος του 1ου με αρχές του 2ου αι. μ.Χ. Παρά τη μικρή έκταση που ερευνήθηκε, η παρουσία των τάφων στις νότιες παρυφές της ακρόπολης και στην περιοχή των

νεκροταφείων της κλασικής και ελληνιστικής περιόδου δείχνει τη συνέχεια της χρήσης της περιοχής εκτός του παλαιού οχυρωματικού τείχους της πόλης ως νεκροταφείου και κατά την πρώιμη αυτοκρατορική περίοδο.

Λέξεις-κλειδιά Υάμπολις, ταφές, πρώιμοι αυτοκρατορικοί χρόνοι, νεκροταφεία, ταφικά έθιμα